

BRAȘOV-CETATE (INNERE STADT)

EVOLUȚIA URBANISTICĂ ȘI ARHITECTURALĂ

Adriana Stroe
Aurelian Stroe

Prezenta lucrare este rezultatul sistematizării și a punerii în relație a datelor obținute în decursul inventarierii clădirilor din Cetate¹ și a informațiilor obținute în decursul operațiunilor de pregătire a inventarierii (analiza și sistematizarea informațiilor oferite de literatura de specialitate, cercetarea de arhivă – în special hărți și planuri istorice, identificarea, cercetarea și evaluarea surselor iconografice – imagini, vederi, fotografii istorice). Lucrarea este structurată în trei capitole, după cum urmează:

I. Topografie (Descrierea spațiului natural și identificarea factorilor de relief, resurse naturale, vegetație, rețea de drumuri comerciale care au favorizat fondarea și evoluția localității).

II. Caracterizarea așezării din punct de vedere urbanistic (Descrierea aspectului actual al Cetății – caracterizarea rețelei stradale, a tipului de parcelar, a tipurilor de fronturi –, prezentarea în rezumat a principalelor teorii privitoare la nucleul și dezvoltarea cartierului, descrierea evoluției teritoriale a Cetății, elemente de topografie socială).

III. Caracterizarea așezării din punct de vedere arhitectural (Caracterizarea principalelor categorii de construcții: arhitectura de apărare, arhitectura de cult, clădiri de folosință publică, locuințe).

IV. Concluzii (menționarea caracteristicilor istorico-arhitecturale care dau valoarea de monument istoric a sitului de arhitectură „Cetatea Brașovului”).

Într-o formă simplificată, lucrarea va constitui partea introductivă a capitolului privitor la cartierul Cetate-Innere Stadt din „Topografia monumentelor din Transilvania. Municipiul Brașov”².

Lucrarea conține, de asemenea, majoritatea

datelor necesare întocmirii fișei analitice a sitului de arhitectură cercetat³.

Partea de lucrare referitoare la locuințele de sec. XVI a fost publicată anterior, într-o formă extinsă, în Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice⁴.

I. TOPOGRAFIE

Cetatea⁵ – centrul istoric al Brașovului – una dintre localitățile cu cea mai frumoasă așezare din România și probabil unul dintre cele mai frumoase orașele de munte din Europa, este așezat în colțul sud-estic al Transilvaniei, la limita sudică a depresiunii Țara Bârsei, la poalele Carpaților.

La sud de oraș, la o distanță de numai patru ore de mers, se ridică Postăvarul, munte înalt, care aparține, prin caracteristicile sale fizico-geografice, Carpaților Orientali. Pârâul care străbate valea orașului izvorăște de sub vârful principal al acestui masiv muntos, iar o prelungire a Postăvarului, Muntele Tâmpa, domină dinspre sud centrul istoric al Brașovului.

Partea vestică și nord-vestică a orașului este dominată de culmile largi și văile domoale ale Munților Poienii, alcătuiți din conglomerate, calcare, marno-gresii și care se pierd în câmpie prin mai multe coline. Mai multe pasuri străbat munții, legând Țara Bârsei de restul Transilvaniei și de ținuturile de la sud și est de Carpați.

Datorită condițiilor depresionare clima are un caracter continental pronunțat.

Poziția geografică a fost unul dintre factorii însemnați care au influențat fondarea și dezvoltarea Coronei, vechiul nume al Cetății. Întemeietorii orașului, conform literaturii de

³ Cetatea Brașovului este cuprinsă în Lista monumentelor istorice 2004, având codul BV-II-s-A-11295.

⁴ Adriana Stroe, *Locuințe datând din secolul XVI în Cetatea Brașovului*, în „Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice”, anul XIX, nr. 1-2/2008, p. 81-88.

⁵ Vom folosi pentru partea de oraș mărginită la vest de str. Șirul Beethoven, la est de Bd. Eroilor, la sud de Aleea Tiberiu Brediceanu și la nord de aleea După Ziduri, adică acea parte de oraș odinioară fortificată, denumirile de „Cetate” (Innere Stadt) și „Corona”.

¹ Inventarierea a fost efectuată în lunile de vară ale anilor 1997 și 1998, în cadrul Proiectului de inventariere exhaustivă a localităților de colonizare săsească din Transilvania. Echipa care a inventariat cartierul Cetate al municipiului Brașov a fost compusă din Aurelian Stroe și Adriana Stroe.

² *Denkmaltopographie Siebenbürgen – Band 3.1. Stadt Kronstadt - Topografia Monumentelor din Transilvania. Municipiul Brașov* (lucrare în curs de apariție).

specialitate, Ordinul Cavalerilor Teutoni, cu experiența pe care o aveau în organizarea colonizărilor, și-au dat seama că valea de la poalele Tâmppei este un loc ferit de inundații și ușor de apărat. Totodată, ca și organizatori ai colonizării sașilor în întreaga Țară a Bârsei, au realizat că, prin poziția sa, Corona era favorizată ca așezare având caracter de oraș, loc central și piață pentru complexul de localități din depresiune.

Un alt factor determinant a fost apropierea de o concentrare de drumuri comerciale, trei din cele patru pasuri între Transilvania și zonele transcarpatice intersectându-se lângă oraș. Această așezare a favorizat dezvoltarea comerțului și a meșteșugurilor și prin aceasta dezvoltarea orașului, astfel că de la mijlocul secolului 15 până în secolul 18, Cetatea cu suburbiile au fost cea mai mare așezare urbană din Transilvania.

Acest caracter de nod de comunicație se păstrează și în prezent, ceea ce a făcut ca Brașovul să devină, încă de la sfârșitul secolului 19, una dintre cele mai importante localități ale Transilvaniei și apoi ale României.

Punct de greutate al orașului medieval și centru comercial și cultural al orașului actual, cartierul Cetate (Innere Stadt) se află în valea cuprinsă între culmea muntelui Tâmpa la sud (957 m) și Dealul Omizilor la nord (711 m), valea pierzând-și din caracterul închis cu cât înaintează spre NE. Imaginea Cetății este dominată de pantele acoperite cu păduri de foioase și rășinoase ale munților înconjurători, cu deosebire de pantele abrupte ale Tâmppei, devenită simbol peisagistic al orașului. Platoul Tâmppei, alături de Dealul Cetății oferă, de altfel, și unele din cele mai frumoase imagini asupra Cetății.

Așezarea acoperă conul de dejecție al pârâului Tâmppei, care are direcție descendentă SV-NE. Forma vetrei Cetății, delimitată de fortificații, coincide cu cea a conului de dejecție, clădirile fiind cuprinse între liniile de nivel de cca. 600-550 m. Traseul străzilor longitudinale urmărește linia descendentă a văii, străzile transversale urmărind liniile de nivel.

Prin condiționările sale, atât topografice cât și ale subsolului, spațiul natural a influențat nu numai forma generală și planul orașului, ci și aspectul acestuia, datorită materialelor de construcție oferite. Deținem foarte puține informații despre aspectul construcțiilor anterioare marelui incendiu din 1689. Fragmentele păstrate, înglobate în construcții mai noi, ca și fortificațiile, păstrate în mare

parte pe laturile de V, S și N ale orașului, atestă folosirea masivă a pietrei de râu sau de carieră, provenită din munții și dealurile din împrejurimi (roci sedimentare – calcare tithonice în Tâmpa, calcare cretacice în Dealul Cetății). Formele neregulate ale pietrelor necesitau folosirea unei mari cantități de mortar, pietrele fiind practic înecate în masa acestuia. Cele câteva planșee cu grinzi aparente păstrate in situ, date anterior anului 1689, atestă folosirea lemnului de esență tare – stejar, aflat la îndemână în pădurile din imediata vecinătate. Piatra fasonată, necesară pentru colțurile clădirilor, fațade, coloane, ancadrame era adusă, în parte, de pe valea Timișului. Urgența reconstrucției după incendiul din 1689 a determinat o arhitectură mai simplă, cu materiale mai ieftine și forme mai comune, în care materialele mai prețioase oferite de mediul înconjurător nu mai participau la formarea imaginii orașului, iar evoluția și uniformizarea materialelor și tehnicilor de construcție din secolele următoare au desăvârșit acest proces.

II. CARACTERIZAREA AȘEZĂRII DIN PUNCT DE VEDERE URBANISTIC

A. Prezentarea aspectului actual al cartierului

Conform literaturii de specialitate, Cetatea este o așezare cu plan prestabilit, al cărui punct de iradiere este biserica parohială evanghelică – Biserica Neagră.

Privită de pe Tâmpa, de pe Belvederea amenajată aici în 1871, Cetatea Brașovului impresionează prin regularitatea planului și densitatea construcțiilor acestei așezări, aproape lipsită de spații libere, proiectată de la început să fie un oraș de meșteșugari și comercianți. Fronturi neîntrerupte de clădiri cu două, rareori trei niveluri, cu picurătoarea la stradă și acces în parcelele înguste prin pasaje acoperite, se înșiră de-a lungul unei rețele regulate de străzi, în jurul Pieței Sfatului și a câtorva mici piațete. Cartierul formează în plan un trapez cu axa lungă pe direcția văii (sud-vest – nord-est). Laturile „paralele”, de vest și est⁶, ale trapezului sunt perpendiculare pe direcția văii în care este așezat cartierul, iar laturile de sud și nord se desfășoară de-a lungul poalelor Tâmppei, respectiv ale Dealului Omizilor, care mărginesc Cetatea în aceste direcții. Străzile longitudinale, predominante, au direcția aproximativ vest-est, (direcția văii)

⁶ Axă lungă a văii este orientată pe direcția SV-NE, dar pentru o simplificare a descrierii vom folosi, convențional, direcția V-E.

iar cele transversale, nord-sud (traseul liniilor de nivel). Spre nord și sud așezarea este delimitată de fortificații bine păstrate, spre vest și est limitele fiind constituite de două străzi largi, cu spații verzi – Șirul Beethoven, respectiv bd. Eroilor, care marchează traseul fortificațiilor, acum desființate⁷.

În interiorul Cetății, la sud și nord, se află două străzi lungi, curbe, relativ simetrice, al căror traseu urmează traseul fortificațiilor: la sud strada Castelului (Burggasse), iar la nord str. G. Barițiu, frontul nordic al Pieței și str. Mureșenilor. Punctul de greutate al așezării, în funcție de care se organizează compoziția urbanistică, este Piața Sfatului, fosta Piață (Marktplatz), plasată puțin excentric în structura cartierului (tangenta laturii nordice). Piața reia forma trapezoidală a Cetății și este dominată de clădirea Muzeului Județean, fosta Casă a Sfatului, așezată în mijlocul acestui amplu spațiu liber. Fiecare din laturile Pieței purta, în Evul Mediu, numele principalei mărfuri care se vindea aici.

La sud-vest de Piață, separată de aceasta printr-un șir scurt de clădiri, se află Curtea Honterus, fosta „Curte a Bisericii” – spațiul din jurul Bisericii Parohiale Evanghelice care a servit și de cimitir, până spre sfârșitul sec. XVIII. Silueta Bisericii, în strânsă relație cu cea a Casei Sfatului domină imaginea orașului constituindu-se în simboluri ale acestuia.

Din colțul nord-vestic al Pieței Sfatului, în continuarea laturii nordice a acesteia, pleacă strada George Barițiu; denumirea sa medievală – Rossmarkt (Târgul Cailor) indică funcția inițială a acestei străzi.

Din colțurile de nord-est și sud-est ale Pieței, în continuarea laturilor de nord, respectiv sud ale acesteia pornesc două din străzile longitudinale importante ale Cetății – Mureșenilor (Klostergasse) respectiv Republicii (Purzengasse), iar la mijlocul laturii estice a Pieței se află pasajul spre mica Piață Enescu (Rosenanger).

Tot prin colțul sud-estic Piața are legătură cu strada Diaconu Coresi, a cărei denumire medievală – Kuhmarkt (Târgul Vitelor), documentează destinația inițială a acesteia. La mijlocul laturii de sud a Pieței se deschide strada Apollonia Hirscher – în perioada medievală Fischmarkt (Târgul Peștelui) care face legătura cu partea mediană a străzii Castelului; la

extremitatea spre strada Castelului, strada Apollonia Hirscher formează o mică piață triunghiulară, fosta Kotzenmarkt (Târgul Țoalelor). Strada Apollonia Hirscher este una din cele două axe transversale importante ale Cetății.

Suprafața aflată la sud-est de Piață, cuprinsă între străzile Diaconu Coresi, Republicii, Politehnicii și partea sud-estică a fortificațiilor, este străbătută de trei străzi longitudinale, aproape paralele: porțiunea estică a străzii Castelului, strada Nicolae Bălcescu (Schwarzgasse) și Postăvarului (Spitalsneugasse). Dintre acestea, strada Nicolae Bălcescu este axa longitudinală importantă a acestei părți a Cetății, lățimea sa în raport cu celelalte două străzi menționate determinându-i pe unii cercetători să-i atribuie un rol comercial. La extremitatea estică a străzii Nicolae Bălcescu se afla, până la sfârșitul sec. XVIII, una din porțile secundare ale fortificației.

Suprafața aflată la sud și sud-vest de Piață, între latura de sud a Curții Honterus, latura de sud a Pieței Sfatului, strada Diaconu Coresi și porțiunea mediană și vestică a străzii Castelului este străbătută de două străzi longitudinale, paralele – Cerbului (Obere Neugasse) și Poarta Schei (Heiliglieichnahmssgasse, apoi Waisenhausgasse). Poarta Schei este axa principală a zonei, asigurând, până la începutul sec. XIX, accesul spre Poarta Ecaterina (în perioada medievală singura poartă spre suburbia Schei). Spre est, în prelungirea străzilor menționate mai sus se află două străduțe, Alecu Russo (Obere Gabelgasse) respectiv Grigoraș Dinicu (Untere Gabelgasse), care converg într-o piațetă de formă neregulată, parte a străzii Diaconu Coresi. Cea de-a treia străduță care debușează în piațeta menționată, Johann Gött (Fleischergasse, unde se aflau, până în perioada modernă, scaunele măcelarilor), avea legătură cu Curtea Honterus printr-o străduță acum dispărută.

Suprafața aflată la est și nord-est de Piață, cuprinsă între str. Republicii, str. Mihail Sadoveanu și partea nord-estică a fortificațiilor este împărțită în blocuri de parcele prin străzi longitudinale (Mureșenilor, Republicii) și transversale (Michael Weiss, Sf. Ioan). Străzile Mureșenilor și Republicii, cu traseu oblic au, spre vest, drept cap de perspectivă fațada nordică a Bisericii Negre. La extremitatea estică a acestor străzi se aflau, până în secolul XIX, două din cele trei porți importante ale fortificațiilor medievale. La capătul estic al străzii Republicii (în perioada

⁷ Fortificațiile au constituit limita dezvoltării constructive a Cetății până la mijlocul sec. XIX; traseul acestora suprapune limitele conului de dejecție pe care este așezat cartierul.

medievală Purzengasse) se afla Purzengässer Tor, accesul în Cetate al negustorilor dinspre Moldova, iar la capătul estic al străzii Mureșenilor (în perioada medievală Klostergasse, după mănăstirea dominicană aflată aici) se găsea Klostergässer Tor, care asigura accesul în Cetate al negustorilor dinspre Muntenia. Străzile Republicii și Mureșenilor sunt legate prin două străzi transversale : str. Michael Weiss, care se prelungește spre sud până la str. Castelului și Sf. Ioan. Dintre acestea str. Michael Weiss este cea de-a doua axă transversală importantă a Cetății.

În Piață și pe străzile principale predomină parcelele lungi (40-60 m) și înguste (11-15 m). În străzile secundare (ex. Cerbului, Postăvarului) predomină parcelele cu lățime egală cu cea a parcelelor din străzile principale, dar cu o lungime de cca. 10 m. În jurul Curții Honterus, pe străzile Alecu Russo, Grigoraș Dinicu, Johann Gött pot fi întâlnite și parcele cu forme neregulate.

B. Ipoteze asupra nucleului și evoluției orașului; scurt istoric. Imagini și planuri istorice ale Cetății; scurtă caracterizare.

Reconstituirea amplasării nucleului istoric al Cetății, a etapelor și direcțiilor de extindere a cartierului, a modului de parcelare, a imaginii orașului în perioadele mai timpurii ale devenirii sale au fost preocupări constante ale tuturor celor care au studiat istoria orașului.

a. *Ipoteze asupra nucleului și evoluției orașului.*

Vom prezenta în rezumat ipotezele formulate de-a lungul timpului privitor la evoluția teritoriului Cetății⁸. De menționat că toate aceste ipoteze au în comun ideea că, încă de la început, așezarea a avut un caracter urban și o evoluție „planificată”.

Ipotezele lansate anterior începutului secolului XX, localizau nucleul cartierului în partea estică a acestuia, fie pe strada Mureșenilor (pastorul J. Teutsch, la mijlocul sec. XVIII), fie pe strada Republicii (Fr. Philippi, într-o lucrare apărută în 1874), direcția de evoluție propusă de ambii autori citați fiind dinspre est spre vest.

După 1900 studiile privind evoluția, din punct de vedere urbanistic, a Cetății s-au înmulțit, punctul comun al ipotezelor avansate fiind amplasarea nucleului cartierului în jurul actualei biserici parohiale evanghelice – Biserica Neagră.

Gustav Treiber a lansat și a dezvoltat, în

⁸ Pentru o mai bună orientare vom folosi nomenclatura actuală a străzilor.

prima jumătate a sec. XX, ipoteza unui nucleu al Coronei, înconjurat de un val de pământ și databil la înc. s. 13, dezvoltat la sud de Biserica Neagră, după un tip de plan „cu meridiane”; poarta de acces în incintă ar fi fost situată la punctul de convergență al străzilor Alecu Russo, Grigoraș Dinicu și Johann Gött. Așezarea inițială s-ar fi extins până la dimensiunile actuale în trei etape principale:

- extindere la est de nucleu, în perimetrul cuprins între frontul sudic al străzii Castelului, linia fortificațiilor, frontul sudic al străzii Republicii, frontul estic al străzii Diaconu Coresi, după tipul de plan „cu străzi paralele”, dominant în sec. XIII.

- Până la sfârșitul sec. XIV, orașul s-a extins spre nord și nord-est, cu blocurile de construcții cuprinse între frontul sudic al străzii Republicii, linia fortificațiilor, strada Mureșenilor și frontul nordic al străzii George Barițiu. Structura gotică a acestei extinderi este documentată de traseul ușor oblic al străzilor Republicii și Mureșenilor, care, alături de axul Pieței Enescu, au drept cap de perspectivă turnul nordic al Bisericii.

- Ultimele suprafețe parcelate ar fi fost cele din jurul Bisericii Parohiale și o bună parte a suprafeței Pieței Enescu, astfel încât la sfârșitul sec. XIV, perioadă în care începea construcția Bisericii Negre, întreaga suprafață a Cetății era deja ocupată; construcția fortificației din piatră, începută în aceeași perioadă, a trasat limitele extinderii orașului. În sec. XV, au apărut noi străzi – Postăvarului, Cerbului, Sf. Ioan, Paul Richter, Diaconu Coresi, Apollonia Hirscher, Piața Enescu, Michael Weiss – obținute prin divizarea parcelelor din străzile principale. La sfârșitul sec. XV structura orașului era deja cea actuală. Treiber afirma, de asemenea, că atât planul orașului, cât și parcelarea și-au păstrat caracterul medieval. Parcelele lungi și înguste ar aparține, în general, secolelor 13 și 14. Secolelor 15 și 16 ar aparține parcelele de îndesire, de aceeași lățime cu a parcelelor anterioare, dar mult mai puțin adânci. Apariția acestora a fost determinată de creșterea populației și lipsa de spațiu de construcție. O a treia grupă de parcele, cu contururi neregulate, ar documenta existența unor constrângeri, ex. incinta din jurul Bisericii Negre sau cea din jurul nucleului localității, care ar fi recognoscibilă în conturul parcelelor din străzile Alecu Russo și Grigoraș Dinicu.

Ipotezele avansate de G. Treiber au fost preluate de unii din cercetătorii ulteriori ai istoriei Brașovului, ex. Ernst Wachner și Beno Graf în anii '30 ai sec. XX.

În ultima treime a sec. XX, Gernot Nussbächer și Bakó Géza au dezvoltat ipoteza conform căreia nucleul Cetății, databil ante 1235, se afla pe frontul sudic al străzii Poarta Schei și pe frontul estic al străzii Apollonia Hirscher, deci la sud, respectiv est de predecesoarea Bisericii Negre și probabil și pe frontul nordic al străzii George Barițiu. Între 1250-1350 orașul s-ar fi extins cu fronturile sudice ale străzilor Republicii și Castelului și fronturile nordice ale străzilor Nicolae Bălcescu, Mureșenilor, respectiv George Barițiu. În etapa a doua de extindere ar fi apărut frontul nordic al str. Republicii, frontul estic al Pieței Sfatului și frontul sudic al str. Mureșenilor. În următoarea etapă, între 1400-1450, așezarea s-a extins pe frontul sudic al str. Nicolae Bălcescu și în ceea ce ar fi mai târziu str. Michael Weiss. Partea existentă până la mijlocul sec. XV, adică în mare structura actuală a orașului, ar fi fost lotizată în blocuri de câte 10 parcele, cu excepția locurilor de la încrucișarea străzilor sau a celor aflate în locuri mai amenințate, unde au fost create blocuri de numai 5 curți; blocurile de parcele erau separate de străduțe foarte înguste (una dintre acestea, încă păstrată, fiind strada Sforii). Acest tip de lotizare corespundea organizării militare a locuitorilor în decurii și a fost abandonat după mijlocul sec. XV. Conform aceluiași autori, direcțiile principalelor străzi cât și principalele repere arhitectonice ale orașului (ex. turnurile fortificațiilor) sunt distribuite radial în unghiuri de cca. 30° în funcție de un „punct zero”, situat la sud de Biserica Neagră, punct în funcție de care ar fi fost organizat „planul urbanistic” al cartierului până spre sfârșitul sec. XV.

Într-o suită de lucrări care a debutat în 1976, Paul Niedermaier a propus, pe baza studiilor comparative de urbanism, o dezvoltare a orașului în următoarele etape:

- Nucleul așezării, databil după 1211, se întindea pe frontul nordic al Pieței și pe o porțiune a frontului nordic al străzii George Barițiu,

- În prima etapă de extindere a fost ocupat parțial frontul sudic al Pieței

- A doua extindere, pe frontul estic al străzii Apollonia Hirscher, a avut loc înaintea mijlocului sec. XIII. Spre vest așezarea avea ca graniță mănăstirea premonstratenselor (aflată aproximativ pe locul corpului C al Liceului Honterus) și biserica parohială, ale cărei fundații se află sub Biserica Neagră.

- Pe la mijlocul sec. XIII au apărut două blocuri de parcele pe frontul sudic al străzii

Poarta Schei, iar frontul nordic al străzii George Barițiu a fost extins spre vest, orașul dobândind astfel un plan închis.

- În ultimul sfert al sec. XIII localitatea s-a extins spre est: au fost ocupate frontul estic al Pieței Sfatului și primele parcele de pe fronturile sudice ale străzilor Republicii și Nicolae Bălcescu și cel nordic al străzii Mureșenilor, fiind astfel trasate și direcțiile acestor străzi.

- Extinderea Cetății, pe la începutul sec. XIV, pe frontul sudic al străzii Castelului, a fost de o deosebită importanță pentru structura ulterioară a orașului, deoarece prin aceasta așezarea a ocupat toată lățimea văii. În aceeași perioadă au fost parcelate suprafețe până la frontul vestic al străzii Michael Weiss, mănăstirea dominicană fiind așezată dincolo de această limită.

- Între 1325-1350 au fost parcelate câteva curți în vestul așezării, pe strada Paul Richter, până la linia de mai târziu a incintei fortificate, pe frontul sudic al străzii Republicii și în fața mănăstirii dominicane.

- După mijlocul sec. XIV, localitatea a fost extinsă, în etape, spre est. În aceeași perioadă a fost parcelat, probabil, și frontul vestic al străzii Apollonia Hirscher. S-au conturat astfel caracteristicile rețelei stradale a Cetății – dominanța străzilor longitudinale, reunite numai prin două străzi transversale importante și plasarea excentrică a punctului de greutate al localității: Piața și biserica parohială.

- Până spre sfârșitul sec. XVI, toate suprafețele libere din oraș au fost parcelate, cu excepția Pieței Sfatului și a pieței triunghiulare de la extremitatea sudică a străzii Apollonia Hirscher. Au apărut parcele de îndesire pe fundul parcelelor din străzile principale “terminus post quem” pentru apariția acestora situându-se în jurul anului 1365, data presupusă a începutului ridicării fortificațiilor. Primele străzi rezultate din procesul de îndesire a parcelelor – Postăvarului (Spitalsneugasse), Cerbului (Obere Neugasse), Sf. Ioan (Johannisneugasse) au apărut în intervalul situat între a doua jumătate a sec. XIV-prima jumătate a sec. XV. Ultimele străzi cu parcele de îndesire au fost Michael Weiss și Politehnicii, apărute la sfârșitul sec. XV-începutul sec. XVI. Numărul total al loturilor anterior îndesirii era de cca. 480, ocupând împreună cca. 31,6 ha. Loturile de îndesire, cca. 150 curți, create după mijlocul s. 14, ocupau numai 3,3 ha. Parcelele cele mai mari erau în Piață, dimensiunile lor descrescând spre marginile orașului.

Tot în rândul ipotezelor privitoare la aspectul orașului medieval putem clasa modelul

orașului întocmit în 1896 de profesorul de desen Friedrich Hermann, și care exprimă cunoștințele existente despre orașul medieval la momentul elaborării sale.

Imagini istorice și planuri ale Cetății.

Alături de cercetările de istorie și urbanism, un ajutor în conturarea unor ipoteze privind aspectul orașului în diverse momente ale evoluției sale este reprezentat de planurile și vederile istorice, examinarea critică a acestora putând face posibilă o „reconstrucție” a Cetății. Prezentăm mai jos, în ordine cronologică, vederile istorice și planurile accesibile:

- Prima „vedere” a Cetății poate fi considerată cea din 1532 conținută în Chorographia Transilvaniae a lui Johannes Honterus. Orașul este „caracterizat” de masivitatea fortificațiilor sale, dominate de doar două turnuri – cel al Casei Sfatului și al Bisericii parohiale – subliniind, prin aceasta, aspectul general-scund care particulariza orașul medieval.

- „Vedere generală a orașului Brașov” de H. J. Schollenberger din lucrarea lui J. Tröster, “Das Alt und Neue Teutsche Dacia”, apărută în 1666, singura anterioară anului 1689, prezintă imaginea, mai degrabă fantezistă, a unui oraș cu străzi dispuse radial față de piața din jurul unei biserici și fortificație cu traseu circular. Sunt reținute ceva mai exact pozițiile celor trei biserici în ansamblul orașului, relieful general muntos ca și prezența unor suburbii.

- “Pianta di Kronstadt” din 1699, a arhitectului militar Giovanni Morando Visconti, redă cu atenție fortificațiile, dar în ceea ce privește orașul, înregistrează doar la modul general structura urbanistică dominată de străzi longitudinale a acestuia; lipsesc străzile secundare care existau cu siguranță la acea dată, ex. strada Cerbului, blocurile de construcții sunt inexact dimensionate.

Atât veduta din 1666, cât și planul lui Visconti nu oferă date pentru conturarea, chiar ipotetică, a imaginii orașului contemporan lor.

- Un desen din 1750 al lui Joseph Trausch – o vedere generală a Cetății, de pe Tâmpa, redă cu exactitate, în afară de fortificații, densitatea constructivă a cartierului dominat de clădirile publice mai importante: bisericile, Casa Sfatului, Casa parohială evanghelică.

- O gravură - vedere “aeriană” a Cetății dinspre Martinsberg, executată de Sigmund Rósa în 1790, dă imaginea orașului în liniile sale esențiale: un oraș dominat de munți, înconjurat de fortificații puternice, cu blocuri

de locuințe compacte și străzi ce converg spre Piața dominată de turnul Casei Sfatului și fațada nordică a Bisericii Negre. Impresia generală este, ca și în cazul desenului lui Joseph Trausch, aceea de densitate constructivă.

- O altă „vedere aeriană” a aceluiași gravor, realizată șase ani mai târziu dă o imagine mult mai completă a orașului la sfârșitul sec. XVIII: un oraș de dimensiuni medii, înconjurat de fortificații puternice amănunțit redată și cu o structură urbanistică în care este ușor de recunoscut structura orașului actual. Accentele date de turnurile bisericilor, ale Casei Sfatului și ale celor trei porți ale orașului subliniază, prin contrast, regimul mic de înălțime al celorlalte clădiri cuprinse în blocuri compacte. Sunt prezente deja câteva caracteristici ale orașului actual: casele cu plan în L sau U, cu două niveluri delimitate de profil, picurătoarea la stradă și acces în curțile interioare înguste prin pasaje acoperite. Fațadele sunt variabile ale unei forme comune, formele arhitecturale ieșite din comun, precum bowindowul de colț de pe latura vestică a Pieței, resturi încă vizibile ale Brașovului gotic și de Renaștere, fiind atent înregistrate.

- Planul conținut de Ridicarea Iosefină (Josephinische Landesaufnahme, 1764-1785) redă traseul fortificației, consemnând doar porțile, bastioanele și turnurile mai importante, iar în ce privește cartierul în sine, marchează structura stradală și, implicit, contururile blocurilor de construcții.

- Planul din 1796, care reprezintă actualizarea unui plan din 1735, are marcate doar blocurile de parcele și numerele construcțiilor; dimensiunile parcelor pot fi approximate din densitatea numerelor acestora (ex. diferitele porțiuni ale străzii Castelului).

- Față de planul din 1796, cel datat peste cca. trei sferturi de veac, în 1874, pe care sunt marcate parcelele și contururile clădirilor, nu înregistrează schimbări majore cu excepția dispariției unei părți a fortificațiilor de la laturile de vest și est, extinderea străzii Republicii, respectiv Mureșenilor spre est, pe locul fortificațiilor demolate și apariția, pe locul fortificațiilor demolate, a primelor clădiri ample, de folosință publică sau cu destinație specială.

- Planul topografic din 1886, cel mai precis, documentează, prin comparație cu Ridicarea Iosefină, desenul și planul de la 1796, în ce mod s-a transformat orașul la trecerea de la Evul Mediu târziu la Epoca Modernă. Cu toate ajustările de fațadă operate de avântul constructiv datorat industrializării ca și de modernizarea

orașului inițiată de inginerul orașului, Peter Bartsch, orașul și-a păstrat nealterată forma medievală. Parcelarul și rețeaua stradală au rămas neschimbate, iar în absența releveelor pivnițelor, care ar putea, eventual, documenta aliniamentul fronturilor anterior incendiului generalizat din 1689, putem considera că aliniamentele înregistrate de planul topografic din 1886 sunt cele originare sau, cel puțin, cele de la reconstrucția din sec. XVIII (singurul regulament cunoscut, deocamdată, privitor la alinierea fronturilor în Cetate datează de la sf. sec. XIX)⁹.

- Planul din ultimul sfert al sec. XX înregistrează ne semnificative modificări în parcelare – îndesirea parcelelor prin divizarea acestora în lungime – ex. pe fundul unor parcele de pe latura sudică a Pieței și pe fundul unor parcele din strada Nicolae Bălcescu.

Deci, deși există un număr relativ mare de vederi și planuri istorice cunoscute reprezentând Cetatea, dacă ar trebui să “reconstituim” cum “era” aceasta la un anumit moment nu avem surse credibile anterioare sfârșitului sec. XVIII, la cca. un sfert de mileniu de la Reforma (1544) care făcuse să dispară importante clădiri de cult – mănăstirile și capelele și la un secol de la incendiul catastrofal din 1689 care a distrus majoritatea clădirilor orașului medieval.

Nici descrierile călătorilor străini nu ne sunt de ajutor în conturarea unei imagini, chiar aproximativă, a orașului anterior acestei date fatidice pentru oraș, deoarece, chiar cele mai des invocate (Giovanni Andrea Gromo, care a vizitat Brașovul în a doua jumătate a sec. XVI, și Evlia Celebi care a trecut pe aici la mijlocul sec. XVII) sunt sumare, uniforme și măgulitoare.

c. Stadiul cercetărilor privitoare la evoluția teritorială a cartierului.

Ipotezele formulate de cercetători sau posibilele „reconstrucții” ale imaginii Cetății, anterioare sec. XIX, nu sunt completate de cercetări în acele domenii care ar fi putut da informații concrete privitoare la evoluția urbanistică a cartierului și argumente pentru una sau alta dintre ipotezele formulate privitoare la acest subiect. Nu există încă material publicat referitor la cercetări arheologice (sistematice) asupra începuturilor așezării și a etapelor sale de extindere sau care să rezume eventualele

observații arheologice privitoare la acest subiect, efectuate în timpul lucrărilor edilitare din oraș.

Deși seria de “Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt” (Izvoare despre istoria orașului Brașov) cuprinde un număr însemnat de volume, nu există încă material publicat care să rezume datele conținute de acestea despre evoluția constructivă a orașului.

Cu excepția monografiilor a două din clădirile importante nu numai pentru Brașov sau Transilvania, ci pentru istoria arhitecturii din România – Biserica Neagră și Casa Sfatului, a studiilor publicate în monografia orașului apărută în primul sfert al sec. XX privitoare la cca. 20 clădiri, din care o parte demolate, a celor două lucrări ale Majei Phillipi despre arhitectura de secol XIX din Brașov și a unor articole apărute în presa regională despre istoricul unor clădiri din oraș, datorate în special lui Gernot Nussbächer și bazate pe minuțioase cercetări de arhivă, nu există material publicat, rezultat al unor cercetări (aprofundate) ale construcțiilor (cca. 630) din Cetate.

După sfârșitul sec. XVIII, și în special în sec. XIX, evoluția cartierului este bine documentată datorită, în special, „Rapoartelor asupra stării de sănătate a orașului” sau „Rapoartelor asupra stării sanitare a orașului”, aparținând medicului brașovean Eduard Gusbeth și publicate anual între 1885-1900. „Rapoartele...” nu se ocupă numai de subiectul anunțat în titlu, ci menționează și modificările mai importante ale orașului, nu numai în intervalul menționat, ci începând cu anii ‘30 ai secolului XIX.

d. Concluzii

Punând în relație punctele comune ale informațiilor oferite de literatura de specialitate cu datele și evenimentele menționate documentar ca și cu datele rezultate din inventarierea cartierului, evoluția constructivă a Cetății ar putea fi următoarea:

Nucleul Cetății – Corona – a fost fondat, ca așezare urbană în apropierea unor trecători, de cavalerii teutoni, chemați în Țara Bârsei în 1211 de regalitatea maghiară pentru a organiza colonizarea și apărarea acestui teritoriu. Nucleul Coronei se întindea în jurul unei biserici anterioare Bisericii Negre, aflată pe același amplasament și a Pieței de la nord-est de aceasta. Ca urme ale fondatorilor în structurarea Cetății sunt considerate a fi organizarea locuitorilor (și a parcelelor) în grupe de câte 10 (decurii)¹⁰.

În ciuda distrugerii totale a localității în

¹⁰ Organizarea locuitorilor în decurii a fost documentată și în alte localități fondate, prin tradiție, de cavalerii teutoni, ex. Prejmer.

⁹ Prin precizia sa, planul din 1886, a fost un ajutor de neprețuit la inventarierea pentru identificarea modificărilor planurilor clădirilor începând cu data întocmirii sale până la 1900 (pe planul de la 1886 au fost înregistrate, prin hașuri, modificările mai importante aduse construcțiilor – extinderi, alinieri – până la data menționată).

timpul invaziei tătare din 1241 și a distrugerilor repetate din 1278, 1285, 1335, în a doua jumătate a sec. XIII și până la sfârșitul sec. XIV așezarea a fost extinsă spre sud ocupând toată lățimea văii și spre est până la limita conului de dejecție pe care este amplasat cartierul. La 1323, de exemplu, prin construirea mănăstirii dominicană, a fost atinsă limita frontului nordic al străzii Mureșenilor, această limită nefiind depășită decât la mijlocul sec. XIX. Această extindere a așezării corespunde, mai ales pentru a doua jumătate a sec. XIV, cu o perioadă de dezvoltare economică ce are la bază expansiunea comercială datorată poziției geografice și obținerii unor privilegii economice și politice. În timpul domniei regelui Ludovic I, Corona a obținut o serie de privilegii care atestă atât gradul de dezvoltare a localității cât și însemnătatea sa și care au făcut să devină cel mai important centru comercial al Transilvaniei. Dintre acestea menționăm scrisoarea regală din 1353 care îngrădește libertățile grafilor în favoarea aleșilor orașului¹¹, dreptul de târg anual obținut în 1364, dreptul de depozit obținut în 1369. În 1377 a fost reconfirmat rolul orașului de conducător al localităților săsești din Țara Bârsei. Dezvoltarea economică a permis Coronei să înceapă ridicarea unei fortificații din piatră, necesară pentru o apărare eficientă în fața pericolului crescând al invaziilor turcești. Primele știri despre fortificarea Coronei datează de pe la 1360; tot acum așezarea a început să fie denumită Cetate (Innere Stadt) în raport cu suburbiile nefortificate.

Pe la începutul sec. XV orașul atinsese deja limitele actuale. Pentru a ne referi tot la strada Mureșenilor, limita medievală a frontului sudic – suprafața cuprinsă între străzile Mureșenilor, Michael Weiss, Valentin Wagner, Sf. Ioan – care fusese dăruită de regele Sigismund capelei Sf. Martin la sfârșitul sec. XIV (1395), a fost parcelată și construită nu mult după această dată, deci în primele decade ale sec. XV. Suprafața menționată făcea parte dintr-un larg spațiu liber aflat între actualele străzi Michael Weiss (frontul vestic), Mureșenilor (frontul nordic), Sf. Ioan (frontul estic) și Republicii (frontul nordic).

Un element determinant în fixarea limitelor cartierului a fost existența fortificațiilor din piatră, a căror construcție demarase, așa cum am menționat mai sus, în jurul anului 1360.

Dezvoltarea economică și evoluția politică începute în secolul anterior au continuat în sec.

¹¹ După alungarea cavalerilor, în 1225, Corona, ca și întreg comitatul Brașovului au fost supuse autorității grafilor regali.

XV. În 1422, libertățile diplomei andreene au fost extinse și asupra sașilor din Țara Bârsei, aceste drepturi fiind confirmate și lărgite de Mattia Corvin spre sfârșitul secolului. În a doua jumătate a secolului, numărul meșteșugarilor a crescut datorită creșterii comerțului cu regiunile învecinate, comerț bazat în măsură din ce în ce mai mare pe produsele atelierelor brașovene (la sfârșitul sec. XV, două cincimi din locuitori erau meșteșugari, iar Cetatea, împreună cu suburbiile formau orașul cel mai populat din Transilvania). În aceeași perioadă Brașovul a devenit stăpân al unui domeniu feudal. Datorită acestor evoluții veniturile orașului au crescut, creșterea veniturilor reflectându-se în evoluția imaginii acestuia. Astfel, deși în 1421 Cetatea a fost cucerită și jefuită de turci (fortificațiile nu erau terminate) orașul și-a revenit rapid, fortificațiile au putut fi reparate și completate încât în 1438 au putut face față, cu succes, unei noi invazii. Având la bază dezvoltarea economică și politică, Brașovul a câștigat în importanță, ceea ce se reflectă în marile clădiri de folosință publică construite în Cetate în această perioadă. Ridicarea, în 1420, a nucleului Casei Sfatului – clădire tipică pentru orașele libere – subliniază procesul de emancipare a acestuia de sub autoritatea comitelui secuilor, construirea marii biserici parohiale, începută spre sfârșitul secolului precedent, este în legătură cu afirmarea statutului orașului de sediu al capitolului Țării Bârsei și de conducător al uniunii localităților săsești din Țara Bârsei. Construirea spitalului și a leprozeriei au continuat procesul de înzestrare a Cetății cu toate instituțiile necesare vieții urbane. A continuat perfecționarea și amplificarea fortificațiilor datorită prezenței pericolului otoman.

Creșterea numărului de locuitori în spațiul fix delimitat de fortificații a determinat modificarea structurii urbanistice a orașului: au fost create parcele de îndesire prin divizarea pe lungime a parcelor din străzile principale, apărând astfel străzi noi, ex. Postăvarului, Cerbului, Sf. Ioan, Michael Weiss, care erau deja menționate documentar la sfârșitul sec. XV. Dimensiunile parcelor nou create, late de 11-15 m și adânci de numai 10 m, sunt tipice gospodăriilor de mici meșteșugari, atestând tocmai creșterea numărului acestora, înregistrată și de documentele istorice. Creșterea numărului de meșteșugari a dus nu numai la creșterea necesității de spațiu de construcție, ci și la modificarea aspectului gospodăriilor prin apariția spațiilor pentru producție și depozitare.

La începutul sec. XVI, structura urbanistică a orașului era definitivată, fiind, în linii generale, cea de astăzi. Orașul era delimitat de fortificație – un sistem complex de ziduri cu turnuri și bastioane, valuri și șanțuri – dublate spre est și vest de mlaștini integrate sistemului de apărare al orașului, iar spre nord și sud de dealurile înconjurătoare, curățate de vegetație. Turnurile masive și cortinele din piatră dominau imaginea orașului, alături de zidurile și turnurile bisericilor, mănăstirilor¹² și capelelor¹³ ca și de turnul Casei Sfatului. La interiorul orașului, de-a lungul fortificației, se afla un drum rezervat apărătorilor acesteia; la acest drum se putea ajunge rapid din străzile principale prin străduțe înguste situate în dreptul sau în apropierea turnurilor sau bastioanelor. De-a lungul străzilor se întindeau fronturi de case scunde, cu 1-2 niveluri, din zid sau din lemn. Evaluarea caselor din 1541, publicată în monografia orașului de la 1928, deși incompletă (lipsește părți din Klostergasse, din Piață etc.), poate constitui nucleul unei topografii sociale. Astfel, cea mai scumpă casă era evaluată la 800 florini, iar altele două la câte 400, toate trei fiind așezate, după părerea specialiștilor, în Piață sau pe strada Mureșenilor. Dacă pe strada George Barițiu evaluarea caselor se încadra între 550 și 50 florini și pe strada Republicii între 700-50 florini, pe strada Castelului casele variau între 100-10 florini, pe Cerbului între 50-25 florini, iar pe Postăvarului între 40-12 florini. Majoritatea caselor erau evaluate mult sub 100 florini (un zilier primea 2 aspri/zi, un bou costa 2 florini, iar 1000 de cărămizi un florin). Prin tradiție anumite străzi erau ocupate de meșteșugari practicanți ai anumitor meserii. De exemplu strada Nicolae Bălcescu (Schwarzgasse) era locuită în general de tăbăcari, strada Cerbului (Obere Neugasse) de țesători, strada Poarta Schei (Heiligleichnamsgasse = Waisenhausgasse) de măcelari, strada Postăvarului de cizmari, strada Castelului de meșterii de funii și țesătorii de lână (pe această stradă la nr. 126 se păstrează până azi, cu transformări, Casa breslei țesătorilor de lână). Spațiile comerciale erau concentrate în jurul Pieței și pe străzile Mureșenilor (Klostergasse) și Republicii (Purzgasse, fiind cunoscută

¹² Biserica parohială, mănăstirea Sf. Ecaterina, mănăstirea dominicană, mănăstirea Sf. Ioan.

¹³ Capela Sf. Ladislau de pe str. Cerbului, capela Sf. Trup al lui Iisus de pe str. Poarta Schei, capela Sf. Ecaterina din mănăstirea cu același nume, capela Tuturor Sfinților de lângă biserica mănăstirii dominicane, capela Sf. Laurențiu la NE de Biserica Parohială.

și ca Herrengasse și Kupferschmiedgasse, în funcție, probabil și de ocupația predominantă a locuitorilor în anumite etape). Cu excepția Pieței și a străzilor comerciale, care erau acoperite cu pietriș, străzile Cetății erau ulițe de pământ. De-a lungul fiecărei străzi fuseseră săpate canale care asigurau apa necesară practicării meseriilor și, totodată, și curățenia orașului. Apa de băut era luată din fântâni de stradă (din pânza de apă freatică sau cu conducte din lemn de brad).

Cetatea era împărțită în „cvarțale” fiscale (care cuprindeau și suburbiile).

În decursul secolului XVI au fost parcelate și ocupate ultimele spații libere, de ex. la vest de mănăstirea Sf. Ecaterina (azi latura estică a str. Paul Richter). În 1560 a fost lotizată marea curte a sediului/mănăstirii (?) Frăției Sf. Trup al lui Iisus și a capitlului Țării Bârsei (astăzi curtea casei parohiale evanghelice din Curtea Honterus 2), rezultând parcelele de pe strada Poarta Schei nr. 6-10.

Pe la 1500, Brașovul era cel mai mare și mai important oraș comercial al Transilvaniei, aceasta fiind epoca de apogeu a dezvoltării Cetății, anterioară epocii moderne. După această dată, datorită stăpânirii turcești și a marilor descoperiri geografice, structura economiei orașului s-a modificat: orașul și-a pierdut importanța pentru comerțul cu Orientul, iar comerțul cu ținuturile apropiate (în special Țara Românească și Moldova) a avut drept consecință creșterea în continuare a producției meșteșugărești locale și apariția unor bresle noi. Construirea, la 1545, a Casei Comerțului, cel de-al doilea mare edificiu public după Casa Sfatului, tipic orașelor Europei vestice și cu deosebire orașelor germane, poate fi considerată o reflectare a creșterii volumului de schimburi comerciale zonale. Evoluția Cetății, schițată mai sus, a fost influențată negativ de rezultatele bătăliei de la Mohács¹⁴, de modificările structurii economice menționată mai sus cât și de epidemii devastatoare¹⁵.

Spre mijlocul sec. XVI a avut loc în Cetate un eveniment cu consecințe imediate asupra orașului și cu consecințe pe termen lung asupra civilizației sașilor din Transilvania. Sub influența

¹⁴ În 1526, ca urmare a bătăliei de la Mohács, Transilvania a devenit Principat autonom sub suveranitate otomană. Stăpânirea turcească de-a lungul următoarelor două secole a devastat economia zonei. A fost, de asemenea, întreruptă legătura cu Europa, viața economică și culturală înregistrând și din această cauză un puternic regres. Transilvania a devenit, cu mici întreruperi, un câmp de bătălie, cu influențe inerente și asupra vieții de zi cu zi.

¹⁵ Este de menționat marea epidemie de ciumă din 1553-1554 care a făcut 4 000 victime în Brașov.



Fig.1. Piața Sfatului 16. Ancadrament cu baghete tipic pentru sec. XVI.

mișcărilor reformatoare religioase europene, în 1542, în Biserica parohială din Cetate, a avut loc prima liturghie în limba germană. În 1543, Reforma a fost oficializată de magistratul orașului, în următorii ani fiind adoptată de toți sașii din Transilvania. Prin desființarea mănăstirilor și simplificarea vieții eclesiastice Reforma a modificat imaginea orașului: în incinta mănăstirii Sf. Ecaterina fusese amenajat, încă în 1541, gimnaziul, capela Sf. Ecaterina a fost demolată în 1559 în locul său fiind construită „Școala mică”, curtea Capitlului a fost parcelată la 1560 și construită, capela Sf. Laurențiu, aflată între Biserică și Piață a devenit loc al cântarului public, mănăstirea Sf. Ioan a devenit depozit de grâne pentru circa 100 ani.

Sfârșitul secolului XVI și secolul XVII¹⁶ au fost caracterizate de tulburări politice dublate de invazii¹⁷, catastrofe naturale¹⁸ și epidemii¹⁹ care au perturbat evoluția economică a orașului. Semnificativ pentru sărăcirea orașului este faptul că, în afara reparațiilor strict necesare ale fortificației, singurele lucrări publice de amploare au fost extinderea laturii estice a acesteia (1639-1641) și extinderea Casei Sfatului (1646). Această sărăcire, accentuată, spre sfârșitul secolului, de dările din ce în ce mai mari care trebuiau plătite de oraș, a condus la răscoala locuitorilor din 1688, înfrântă rapid de trupele imperiale. Ca și când urmările acestei răscoale –

¹⁶ Cu excepția domniei lui Gabriel Bethlen (1613-1629) și Gheorghe Rakoczi I (1631-1648).

¹⁷ În 1658 orașul a trebuit să plătească 10 000 taleri pentru a nu fi pustiit de invazia turcă.

¹⁸ Inundațiile din 1667 și 1671 au distrus mari porțiuni din fortificații care, din cauza timpurilor nesigure, au trebuit rapid reparate.

¹⁹ Ex. epidemiile de ciumă din 1633, 1646 și mai ales 1660 care au decimat populația orașului.



Fig.2. Poarta Schei 21. Cornișe cu scuturi similare celor din str. J. Gött 3, datate 1654.

creșterea de aproape șapte ori a dărilor orașului și obligația de a găzdui trupele imperiale – nu ar fi fost de ajuns, în 21 aprilie 1689, Cetatea a fost cuprinsă de un incendiu devastator care a distrus orașul cu excepția unei porțiuni în jurul fostei mănăstiri dominicane. În afara unor condiții climatice speciale incendiul a fost favorizat și de faptul că majoritatea clădirilor aveau acoperișul din lemn. Au ars nu numai locuințele și anexele acestora cu toate bunurile pe care le adăposteau ci și marile clădiri publice (ex. Biserica parohială, denumită de acum încolo, din cauza zidurilor afumate, Biserica Neagră). Acest incendiu a fost cea mai mare catastrofă din istoria Cetății. Singurul element al orașului medieval rămas nealterat a fost structura urbanistică. A trebuit să treacă aproape un secol până când orașul și-a revenit din dezastru, durata refacerii Cetății fiind influențată de contribuțiile financiare datorate statului, de obligația de a întreține trupele cazate în oraș, la care s-au adăugat instabilitatea politică de la începutul secolului XVIII, perioadele de foamete și epidemiile care au decimat populația²⁰. Toate aceste evenimente au accentuat regresul economiei orașului. Sărăcirea extremă a acestuia este dovedită și de timpul îndelungat în care au putut fi refăcute clădirile de folosință publică: gimnaziul a fost refăcut abia la 1743, halele în 1759, Casa Sfatului în 1770, Biserica Neagră și clădirea care adăpostea biblioteca au fost refăcute abia în 1772. În ceea ce privește locuințele, urgența reconstrucției a avut drept rezultat o arhitectură mai degrabă utilitară, din oraș lipsind frumoasele clădiri baroce care împodobesc, de exemplu, Sibiu.

Spre sfârșitul sec. XVIII urmele incendiului

²⁰ De ex. ciuma din 1718-1719 a făcut 4000 de victime astfel încât la sfârșitul sec. XVIII – 1785 – orașul avea o populație numai cu puțin mai mare decât în 1713.



Fig.3. Postăvarului 10. Parterul a fost consolidat în 1694, după incendiul din 1689.

de la 1689 aproape dispăruseră, renașterea orașului în această perioadă fiind favorizată de renașterea meșteșugurilor și comerțului datorată unei perioade de liniște din punct de vedere politic. În 1778 a avut loc prima numărătoare a clădirilor, la acea dată în Cetate fiind înregistrate 615 numere.

Evenimentele politice cele mai importante pentru modificarea, într-o măsură, a imaginii orașului în aceeași perioadă au fost Edictul de concivilitate și Edictul de toleranță din 1781 ale împăratului Iosif al II-lea. Ca urmare a Edictului de concivilitate, etnicii de alte naționalități decât cea săsească puteau, cu anumite condiții, să cumpere o proprietate în Cetate, iar datorită Edictului de toleranță și alte culte, în afara celui protestant, își puteau ridica aici lăcașe de cult. Astfel, în 1786 a început construirea bisericii ortodoxe din Cetate, următoarele lăcașe de cult fiind construite abia spre sfârșitul sec. XIX-începutul sec. XX²¹. Ridicarea acestor lăcașe de cult a fost precedată de construirea, la 1776, a bisericii catolice de pe strada Mureșenilor

²¹ În 1894 biserica ortodoxă din Piață, în 1901 sinagoga neologă (cu școală și clădiri administrative) de pe str. Poarta Schei, iar în 1915 sinagoga ortodoxă de pe str. Castelului.



Fig.4. Valentin Wagner 1. Locuință cu bucatărie la nivelul solului și pivniță supraînălțată de încăpere de locuit.

(aceasta înlocuia mănăstirea dominicană și clădirile aparținătoare); construcția acesteia, ca și reconstrucția mănăstirii Sf. Ioan (1718) au fost legate însă de încercarea de recatolicizare a sașilor de la sfârșitul sec. XVII-a doua jumătate a sec. XVIII.

În aceeași perioadă – sfârșitul sec. XVIII, au fost înregistrate și alte modificări în imaginea orașului. Dacă din secolul XVI până spre sfârșitul sec. XVIII modificările în structura urbanistică a orașului au fost minore, abia în această perioadă, când fortificația își pierduse din importanță, parcelele acotate curtinelor au primit permisiunea să se extindă pe drumul de acces aflat de-a lungul acestora. Ocuparea acestor spații libere urmată, mai târziu, de ocuparea zvingerelor a avut drept rezultat pierderea centurii de pomi și verdețură care se afla în jurul Cetății.

În prima jumătate a sec. XIX evoluția lentă a economiei orașului a continuat, bunăstarea cetățenilor reflectându-se în construcțiile/transformările în stil clasicizant simplificat datând din această perioadă și care domină imaginea orașului, în special a străzilor secundare. Tot din această perioadă datează primele încercări de desființare a unor părți a fortificațiilor orașului în numele modernizării acestuia: în 1819-1820 a fost deschisă o poartă la extremitatea str. G. Barițiu, în 1827-1828 a fost deschisă Poarta Schei, în 1836-1838 o poartă în locul vechii porți de la Strada Mureșenilor, toate edificiile în stil clasicizant simplificat. Gimnaziul a fost amplificat în același stil.

În a doua jumătate a sec. XIX industrializarea, care determinase decăderea meșteșugurilor în Europa vestică încă din prima jumătate a secolului, începe să-și facă simțite efectele și în Brașov (ex. desființarea breslelor din orașe). În această perioadă Brașovul și-a reluat rolul conducător în economia Transilvaniei. Punctul de gre-

utate al vieții economice a orașului a migrat însă din Cetate în suburbii, mai ales după construirea, în 1873 și 1879, a primelor căi ferate, așezarea industriilor în apropierea acestora asigurând o aprovizionare și o desfacere a mărfurilor mai lesnicioasă. Imaginea Cetății a început să se schimbe încet. În Piață și în zonele adiacente au apărut clădiri masive, cu 2-3 niveluri, în stil clasicizant, mai rar eclectic – imobile de raport cu mari spații comerciale la parter. Transformările menționate mai sus se adresează, în general, laturii la stradă, „de paradă”, a construcției, latura la curte păstrând, deseori, părți anterioare. Locuințele au fost extinse, determinând modificarea modului de ocupare a parcelelor, iar spațiile artisanale și spațiile de depozitare au început să fie transformate în spații de locuit pentru numărul din ce în ce mai mare de muncitori necesari industriei născându-se. În 1857, la numărătoarea locuințelor, în Cetate se aflau 648 case, iar în 1869 – 660. Împărțirea Cetății în „cartiere meșteșugărești” a fost tratată abandonată după mijlocul sec. XIX, în paralel cu industrializarea orașului

Cetatea a rămas centrul comercial și administrativ al Brașovului, din această perioadă datând clădirile – sedii ale administrației moderne a orașului, ex. Primăria de pe str. Republicii nr. 53, construită la 1877-1878, și șirul de clădiri de pe bd. Eroilor: Palatul Finanțelor (azi Primăria), Palatul Poștei, Palatul de Justiție (azi Prefectura). Tot în a doua jumătate a sec. XIX importante extinderi ale cartierului au avut loc spre vest și est, ca urmare a demolării fortificațiilor în zonele menționate. Prima clădire care a înlocuit o parte a laturii vestice a fortificațiilor a fost Școala de Gimnastică, nucleul actualului Liceu de sport de pe strada Poarta Schei, nr. 39. Aceasta a fost construită în 1851 pe locul șanțurilor orașului dintre Poarta Schei și Bastionul Țesătorilor. Pe șanțul între Poarta Rossmarkt și Canalul Morii a început, în 1874, construirea Școlii Evanghelice de Fete. Între Canalul Morii și Poarta Schei a fost amenajat, în anii '80 ai sec. XIX, un loc de joacă, iar în 1927 lângă locul de joacă a fost construită Grădinița Evanghelică, pe locul zidului exterior al fostului ansamblu al Porții Ecaterina. O parte a aceluiași ansamblu – Grădina Rectorului – fusese cumpărată încă în 1827 pentru construirea unei locuințe, prima construcție care a depășit limitele medievale ale străzii Poarta Schei (imobilul de raport de pe str. Poarta Schei 26, construit în 1827 pentru Samuel Abraham).

Extinderea spre est a avut loc în etape în a doua jumătate a sec. XIX, ca urmare a unui curent

de modernizare promovat de inginerul orașului, arh. Peter Bartsch. Primele construcții care au depășit limita medievală a străzii Republicii sunt cele de la numerele 55-59, construite pe la 1860, pe locul fortificațiilor desființate începând cu mijlocul sec. XIX, iar prima clădire care a depășit limita medievală a străzii Mureșenilor a fost cea de la nr. 27, imobil de raport construit în 1869, de asemenea pe locul fortificațiilor desființate (pe Zwingerul Curelarilor). Fostele drumuri de acces de-a lungul Zwingerului Lăcătușilor (Schlosserzwinger) și de-a lungul Zwingerului Cizmarilor (Schusterzwinger) au fost lărgite și transformate în străzi – Goldschmiedgasse (Mihail Sadoveanu) cca. 1880, respectiv Schustergasse (Politehnicii) în 1891.

Proiectul de modernizare a zonei estice a Cetății și de amenajare urbanistică a zonei între Cetate și suburbiile estice a fost întocmit de Peter Bartsch și aprobat în 1881. Acesta prevedea înlocuirea laturii estice a fortificațiilor cu clădiri reprezentative pentru comunitate, aducând, pentru limita estică a Cetății, o modificare spectaculoasă, o adevărată ruptură față de imaginea general-patriarhală a orașului. Prima clădire care a fost construită ca urmare acestui proiect a fost cea de pe bd. Eroilor nr. 29 – fostul Institut de Pensii (1884–1885), până la sfârșitul secolului fortificațiile din zona menționată fiind în întregime înlocuite cu un front de ample construcții de folosință publică (în marea majoritate școli) și locuințe de tip vilă.

Importanța extinderilor din a doua jumătate a sec. XIX constă nu atât în mărimea suprafeței cât în modificarea imaginii Cetății, în abandonarea caracterului închis al orașului medieval prin desființarea fortificațiilor și înlocuirea lor cu clădiri care să exprime spiritul Orașului Modern. Prin aceste extinderi Cetatea a atins limitele pe care le păstrează și în prezent.

Începând cu deceniul al doilea al sec. XIX, tot sub semnul modernizării vieții urbane, au debutat primele amenajări peisagistice, pe latura sudică a așezării și pe muntele Tâmpa, amenajările peisagistice de pe Dealul Omizilor întârziind până în ultimul sfert al sec. XIX, când acest deal a încetat să mai fie folosit ca loc pentru uscat postavurile produse de atelierele din Cetate.

III. CARACTERIZAREA AȘEZĂRII DIN PUNCT DE VEDERE ARHITECTURAL

A. Arhitectura defensivă

Sistemul de fortificare a Cetății a fost

unul din elementele constitutive importante ale imaginii orașului medieval, numai turnurile bisericilor și al Casei Sfatului putând concura, într-o măsură, cu acesta. Dimensiunile și complexitatea fortificației erau, fără îndoială, remarcabile, chiar pentru călătorii din Evul Mediu, pentru care fortificațiile erau o imagine curentă, de vreme ce este descrisă de fiecare dintre aceștia, din secolul XVI până la mijlocul secolului XIX, cu o admirație deloc circumstanțială.

Încă din perioada constituirii, Corona a avut, ca orice oraș medieval, o fortificație cu valuri cu palisade, șanțuri și un turn de poartă pe care unii cercetători îl văd amplasat la confluența străzilor Johann Gött, Grigoraș Dinicu și Anton Pann. Biserica parohială avea și ea o incintă, de formă aproximativ ovală, care delimita și proteja spațiul sacru al cimitirului aflat în jurul său. Toți cercetătorii sunt de acord, de asemenea, că, la fiecare extindere semnificativă, noi fortificații de pământ - valuri, palisade, șanțuri - erau ridicate spre protecția localității. Construcția primei fortificații de zid – incinta interioară de azi – a început în a doua jumătate a sec. XIV (după unii cercetători pe la 1360-1365, după alții pe la 1388) la îndemnul împăratului (Sigismund de Luxemburg) și sub presiunea amenințărilor turcești. La 1421, zidurile erau terminate în linii mari, dar nu au fost îndeajuns de rezistente pentru a salva orașul de puternica invazie turcă din acel an. După invazie, zidurile au fost reparate și completate astfel încât fortificația a rezistat cu succes invaziei din anul 1435. La acea dată fortificația, cu traseu patrulater apropiat de trapez și un perimetru de cca. 3000 m, consta din ziduri din piatră de carieră legată cu mortar, protejate de turnuri pătrate, decroșate, dispuse la colțuri și de-a lungul celor patru laturi. Fortificația avea trei porți, dispuse, la est, spre extremitățile străzilor Republicii, respectiv Mureșenilor, iar la vest în apropierea Porții Ecaterina. De-a lungul curtinelor se afla un drum de acces, turnurile fiind accesibile și prin treceri mai directe.

Ridicarea fortificației pe un traseu care trebuia să asigure o maximă eficiență defensivă a avut o importanță covârșitoare pentru cartier, fortificația fixând întinderea acestuia până spre sfârșitul secolului XIX.

În prezent, dintre cortine se păstrează cele de pe latura sudică, cele de pe latura nordică – în fragmente – , din cortinele de vest și est păstrându-se câteva resturi. Turnurile de la colțurile de sud-vest și nord-vest se păstrează ca turnuri de poartă ale unor bastioane ulterioare.

Se păstrează, de asemenea, o parte a turnurilor de pe laturile de sud și nord. Din drumurile de-a lungul curtinelor se păstrează un fragment pe fundul curților din strada Castelului 84, un altul între extremitățile străzilor Castelului și Cerbului; strada George Coșbuc, strada Politehnicii și strada Mihail Sadoveanu sunt, în nucleu, tot astfel de drumuri.

Până la începutul sec. XVI fortificația a fost amplificată, astfel că pe la 1520 ea avea, în linii mari, forma definitivă.

Latura vestică avea, la extremități, două bastioane: la sud-vest Bastionul Țesătorilor, iar la nord-vest Bastionul Fierarilor. Aproximativ la mijlocul distanței între cele două bastioane se afla ansamblul Porții Ecaterina – o incintă dreptunghiulară, decroșată, cu o poartă exterioară (Poarta Ecaterina – 1559, care înlocuia o alta), legată de poarta interioară printr-un tunel. Ansamblul mai avea un turnuleț rotund, de colț, un turn de pulbere și conținea și o moară și locuința paznicului porții. Curtinele erau duble (între Poarta Ecaterina și Bastionul Fierarilor triple), spațiile între ele – zwingerele – fiind atribuit unor bresle sau funcții (notar, preot etc.). Spre exterior fortificația era dublată de mlaștini, integrate aceluiași sistem defensiv. În deceniile 7 și 8 ale sec. XIX latura de vest a fortificației a fost vândută, componentele parțial desființate sau li s-au dat alte utilizări. Bastionul Țesătorilor este singurul păstrat până azi în formă apropiată de cea originală, Bastionul Fierarilor constituie nucleul clădirii Arhivelor Naționale, Filiala jud. Brașov. Din ansamblul Porții Ecaterina se păstrează numai poarta exterioară și, probabil, părți din moară, înglobate în clădirea laboratorului de lângă poartă. Sunt păstrate, de asemenea, fragmente de cortine și un fragment de zwinger.

Latura nordică a fortificației avea cortine duble spre vest și triple spre est, între acestea aflându-se valuri și șanțuri ce se puteau umple cu apă. La exterior se afla un canal – Graft – pe care fusese deviată o parte a apei unui pârâu dinspre suburbia Schei. Ca și în cazul laturii vestice, turnurile și zwingerele erau acordate, spre apărare, anumitor bresle. Distanța între aliniamentele de cortine era mai mare comparativ cu latura vestică, ea ajungând la 127 metri în Zwingerul Procuratorilor (Edililor), azi curtea Liceului Aprilu Lajos. La extremitatea estică a acestei laturi se afla bastionul elipsoidal alungit al curelarilor, iar la mijlocul laturii bastionul de pe Graft, care avea forma unui pod acoperit peste canalul Graft.



Fig.5. Poarta Schei 37. Ancadrament de gresie, tipic pentru ¼ sec. XVIII.

Din latura nordică a fortificației se păstrează o parte din curtile și turnurile incintei interioare, curtile incintei exterioare pe aproape întreaga lungime și bastionul de pe Graft. Un fragment din șanțul dintre cele două curtile se păstrează în curtea din strada Mureșenilor nr. 9. Drumul de-a lungul fortificației a dispărut începând cu sfârșitul sec. XVIII (1782), când locuitorii din străzile Mureșenilor și George Barițiu cereau permisiunea să-și extindă parcelele în zwingerele adiacente. La sfârșitul sec. XIX o parte a Zvingerului Curelarilor a fost vândută comunității catolice, acolo fiind construită, la 1900, școala confesională catolică. Bastionul Curelarilor a fost vândut și demolat în 1887.

Latura estică a fortificației avea traseu în sector de cerc și era, datorită poziției mai expuse, cea care posedea sistemul de fortificare cel mai complex. Pe această latură au fost construite, între 1639-1642, cele mai târzii componente ale fortificației. În extremitatea nordică se afla Bastionul, deja menționat, al Curelarilor, în extremitatea sudică se aflau Bastionul circular al Pânzarilor, dublat de Bastionul în formă de potcoavă al Tăbăcarilor, la mijlocul distanței între acestea se afla Bastionul poligonal al Aurarilor, construit între 1639-1642. La extremitățile estice ale străzilor Republicii și Mureșenilor se aflau două din cele trei porți al fortificației



Fig.6. Castelului 6. La nivelul doi, elemente decorative de influență rococo.

– Purzengasser Tor, respectiv Klostergasser Tor, formate dintr-un turn de portă interior, legat de poarta exterioară printr-un culoar boltit. Poarta era protejată de un bastion semicircular. Curtinele erau triple, iar între cele două porți existau patru rânduri de curtile, cea exterioară contemporană cu Bastionul Aurarilor. Între curtile zwingerele erau compuse dintr-o suită de valuri și șanțuri. Poarta de la strada Mureșenilor a fost demolată la 1838, poarta de la strada Republicii la 1857, iar zwingerele au fost vândute în deceniile 7-9 ale sec. XIX fiind demolate, spațiul parcat și construit până la sfârșitul aceluiași secol. Se păstrează numai două resturi de curtile și un fragment de val.

Latura sudică, cea mai puțin amenințată, a păstrat prima fortificație, dublată ulterior cu două șanțuri seci și un val. A fost adăugat numai Bastionul poligonal al Frânghierilor. Această latură a fortificațiilor se păstrează, într-o stare apropiată de cea originală, pe aproape toată lungimea sa.

Cele două turnuri de pază de pe Dealul Omizilor, situat la nord de oraș, Turnul Negru și Turnul Alb, au traseu pătrat, respectiv semicircular, au fost construite în sec. XV și își păstrează și în prezent forma originală²².

²² Turnul Alb a fost restaurat recent și transformat în spațiu mu-



Fig.7. Nicolae Bălcescu 5. Fațadă cu decorație similară clădirii orfelinatului săsesc, datat 1806.

B. Arhitectura de cult

Spre mijlocul secolului XVI, în perioada de înflorire a Cetății istorice, arhitectura de cult era reprezentată, așa cum rezultă din documente ale vremii, de un număr de mănăstiri, biserici și capele.

Biserica parohială Sf. Maria, cunoscută după 1689 ca Biserica Neagră, era înconjurată de cimitirul orașului, delimitat de o incintă.

La sud de Biserica parohială, în locul actualei case parohiale evanghelice, se aflau, după unii autori, sediul Frăției Corpus Christi (a Sfântului Trup al lui Christos), de care aparțineau mulți cetățeni bogați ai orașului și sediul Capitlului Țării Bârsei.

La sud-vest de biserica parohială, aproximativ pe locul corpurilor B și C ale Liceului Johannes Honterus, se afla mănăstirea Sf. Ecaterina, unul din reperele importante ale orașului medieval (unul din cvartalele fiscale ale orașului se numea Ecaterina, poarta orașului spre suburbia Schei purta același nume, Sf. Ecaterina fiind reprezentată și în pictura murală, datată cca. 1477, din timpanul portalului sud-estic al bisericii parohiale); temelile capelei Sf. Ecaterina au fost descoperite în pivnița corpului C al liceului, iar unele caracteristici arhitectonice ale clădirii din dreapta corpului menționat ar putea sugera că aceasta înglobează părți ale mănăstirii Sf. Ecaterina.

Mănăstirea dominicană cu hramul Sf. Apostoli Petru și Pavel, construită după 1323, se afla la extremitatea estică a străzii Mureșenilor. Biserica mănăstirii se afla pe locul actualei biserici catolice (str. Mureșenilor, 21), clădirile mănăstirii întinzându-se la est de aceasta, până la linia fortificațiilor, pe actualele parcele de pe

zeistic, în acest scop fiindu-i adăugat un acoperiș.



Fig.8. Poarta Schei 26. Fațadă în stil clasicist (1827, meșter constructor Dieners).

strada Mureșenilor 23 și 25.

Mănăstirea clarisselor, de pe locul actualei mănăstiri catolice din strada Sf. Ioan 7, marca limita estică a orașului.

Capelele erau dispuse la sud și la nord-est de Biserica parohială și spre limita estică a orașului. La sud de biserică se aflau capela Sf. Ladislau pe strada Cerbului, capela Sf. Trup aflată în strada Poarta Schei²³ (probabil, în sediul frăției Sf. Trup). La nord-est de biserică se afla capela Sf. Laurențiu. Capela Tuturor Sfinților se afla lângă biserica mănăstirii dominicane, iar la limita sud-estică, pe locul anexelor hotelului Corona se afla capela Sf. Anton a spitalului orașului.

Existența mănăstirilor și capelelor, desființate și transformate sau abandonate după adoptarea Reformei (1544), nu este cunoscută din mărturii istorice, dar din păcate nu știm aproape nimic despre caracteristicile arhitectonice ale

²³ Probabil în sediul frăției Sf. Trup a cărei parcelă se întindea între Curtea Bisericii, str. Hans Benkner, str. Stefan Ludwig Roth și str. Poarta Schei. Este de menționat în acest sens un mic spațiu aflat la demisolul aripii stânga a casei parohiale, considerat de literatura de specialitate capela Frăției Sf. Trup al lui Christos. Acesta are formă aproximativ pătrată, este acoperit cu bolți pe nervuri similare celor ale părții de sacristie demolată la restaurarea bisericii parohiale și păstrează fragmente de pictură murală – motive vegetale.



Fig.9. Poarta Schei 19. Fațadă în „stilul arcelor rotunde” (Rundbogenstil) și lucarne contemporane.

acestora²⁴.

Singura dintre clădirile de cult mai sus menționate păstrată într-o formă apropiată de cea originală²⁵ este Biserica parohială evanghelică mai cunoscută sub denumirea de Biserica Neagră. Așezată la sud-vest de Piața Sfatului – punctul de greutate al Cetății medievale – și separată de aceasta printr-un șir scurt de clădiri ca în vechile orașe renane, Biserica Neagră este amplasată în mijlocul unui spațiu oval – Curtea Bisericii, fost cimitir parohial, până spre sfârșitul sec. XVIII. Este una din clădirile-reper ale cartierului. Silueta sa masivă domină nu numai clădirile din jur ci imaginea de ansamblu a Cetății, reprezentând, alături de Casa Sfatului și muntele Tâmpa, simboluri ale întregului oraș. A fost construită între sfârșitul sec. XIV (1383?)–cel de-al treilea sfert al sec. XV, pe locul unei biserici anterioare ale cărei urme sunt păstrate sub pavimentul actual; unii cercetători consideră că și turnurile, în special cel nordic înglobează o parte a turnurilor bisericii anterioare. Deși a fost devastată de incendiul catastrofal din 1689 și refăcută abia în 1772, biserica păstrează, în special la exterior, pecetea stilului gotic târziu,

²⁴ Studii aprofundate de arhivă, atât în arhivele românești cât și în cele din Budapesta sau Viena ar putea aduce date importante pentru o mai bună cunoaștere a arhitecturii de cult din Cetate.

²⁵ Cu excepția capelelor laterale demolate după Reformă.



Fig.10. Eroilor 29. Fostul Pensionsanstalt, arhitect Peter Bartsch.

fiind considerată ca înrudită îndeaproape cu biserici reprezentative pentru acest stil: biserica Sf. Mihail din Cluj, biserica Sf. Nicolae “Din Deal” din Sighișoara, biserica evanghelică din Sebeș Alba, cu aceasta din urmă având în comun tipul de biserică-hală și structura corului cu deambulatoriu. Biserica Neagră este considerată a fi cea mai mare biserică în stil gotic târziu aflată la est de Viena .

La sud și vest de biserică sunt amplasate clădiri care au avut sau au încă strânsă legătură cu biserica și anume: casa parohială evanghelică (Curtea Honterus 2), o parte a fostelor școli confesionale evanghelice (azi Liceul Johannes Honterus corp A, B, C din Curtea Honterus nr. 1, respectiv 3 și 5) și foste locuințe pentru profesori și îngrijitori ai bisericii (Curtea Honterus 4 și 6-9). Dintre acestea, casa parohială evanghelică este, fără îndoială, cea mai veche și una din cele mai interesante construcții civile din Cetate. Casa parohială evanghelică păstrează în nucleu, așa cum am menționat mai sus, părți ale sediului Frăției Sfântului Trup al lui Christos și al Capitlului Țării Bârsei, atestat documentar la sfârșitul sec. XIV, părți de construcție databile în secolele XV și XVI. Ca și biserica, a fost distrusă de incendiul din 1689; a fost refăcută în 1776 și extinsă în 1793. În forma actuală casa parohială evanghelică are una din cele mai



Fig.11. Mureșenilor 17. Fosta casă Nicolae Garoiu, stil eclectic, caracteristic pentru arhitectul Christian Kertsch.

frumoase fațade din oraș, creată sub influența rococoului vienez.

Următoarea după Biserica Neagră, în ordinea vechimii, este mănăstirea catolică Sf. Ioan. Mănăstirea este atestată documentar la începutul sec. XVI, dar păstrează din această perioadă numai portalul de pe fațada la stradă și un ancadrament la interior. Biserica și claustrul datează în forma actuală de la refacerea din 1725-1729, refacere legată de încercarea de recatolicizare a orașenilor (sfârșitul sec. XVII-prima jumătate a sec. XVIII). Silueta scundă a micii biserici a mănăstirii, așezată cu fațada lungă de vest la stradă (biserica nu este orientată), influențează imaginea străzii Sf. Ioan prin portalul menționat și prin silueta supradimensionată a crucifixului de pe aceeași fațadă; nici silueta bisericii, nici claustrul nu participă la formarea imaginii orașului.

În schimb biserica catolică aflată pe strada Mureșenilor 21, construită, începând cu 1776, pe locul bisericii mănăstirii dominicane domină strada și imaginea zonei nord-estice a cartierului prin contrastul între dimensiunile și decorația fațadei principale și siluetele scunde ale clădirilor din jur (biserica nu este orientată,



Fig.12. Republicii 16. Fosta casă Friedrich Bahmüller, Jugendstil.

având absida spre nord și fațada principală la stradă, ușor decroșată față de front). Operă a arhitectului Karl Josef Lamasch, singura clădire pur barocă din oraș, biserica catolică din Cetate este însă tipică pentru seria de biserici baroce construite în a doua jumătate a sec. XVIII în Transilvania. Casa parohială aflată la nr. 19, databilă în forma actuală din a doua jumătate a sec. XVIII și păstrând în nucleu părți ale unor case din prima jumătate a sec. XVIII, se încadrează, ca siluetă și decorație exterioară, în arhitectura locuințelor burgheze ale frontului din care face parte, păstrând însă la interior unele din puținele plafoane decorate cu stucaturi, databile în a doua jumătate a sec. XVIII, din Cetate.

Celelalte lăcașe de cult, ortodoxe și iudaice, apărute în Cetate ca urmare a Edictelor de concivilitate și de toleranță din 1781, sunt dispuse aleatoriu în cadrul cartierului, ele fiind construite pe parcele cumpărate de comunitățile respective, în funcție de spațiul liber disponibil. Au în comun așezarea în mijlocul sau pe linia de fund a parcelei, fiind puțin sau deloc perceptibile de la stradă.

Biserica ortodoxă "Sf. Treime-Cetate", așezată pe fundul parcelei din strada George

Barițiu 12 a fost construită între 1786-1789, fiind prima biserică de alt cult în afara celui evanghelic sau catolic, ridicată în Cetate după Edictul de toleranță menționat. Are plan dreptunghiular, cu absida altarului de aceeași lățime cu naosul și pronaosul (atipic pentru bisericile ortodoxe), și folosește drept clopotniță unul din turnurile fostei fortificații ale orașului. Remarcabilă este fațada sudică, decorată cu ghirlande supradimensionate de frunze, fructe și flori în relief. Lângă biserică, în fostul Zwinger al Măcelarilor, se află cimitirul bisericii, singurul cimitir existent încă în Cetate și care păstrează un grup de morminte ale membrilor comunității grecești, cripta familiei Brâncovenilor, cavoul mitropolitului Dositei Filitti; de remarcat este și galeria adosată fortificației, influența a modului de organizare a cimitirelor săsești din Țara Bârsei.

Biserica ortodoxă “Adormirea Maicii Domnului”, așezată în mijlocul parcelei din Piața Sfatului 3, a fost construită între 1894–1896 de comunitatea românilor ortodocși (arhitect G. Bruß), folosind ca model biserica grecească din Viena. Silueta bisericii este mascată de clădirea în stil neobizantin a casei parohiale. Fațada acesteia se deosebește atât prin stil cât și prin cromatică de construcțiile învecinate, la nuanța de insolit pe care o conferă laturii estice a Pieții contribuind și turnul cu ceas – imitație de turn-clopotniță care surmontează clădirea și care semnaleză în acest mod prezența bisericii.

Ansamblul format din Sinagoga neologă, clădirea pentru administrația comunității și clădirea fostei școli confesionale israelite de pe strada Poarta Schei nr. 29, respectiv 27 și 31, construit în 1901, în stil istoricist cu elemente neomaure a experimentat un alt mod de subliniere a prezenței sale: deși sinagoga este plasată în mijlocul parcelei, ea poate fi percepută de la stradă prin spațiul dintre cele două clădiri simetrice ale comunității așezate în limita la stradă a parcelei. Ansamblul, construit într-un stil comun multor sinagogi contemporane din Transilvania, influențează imaginea părții superioare a străzii Poarta Schei, deosebindu-se de frontul din care face parte prin dimensiunile parcelei, obținută prin unirea a trei parcele inițiale, prin cromatică și stilul construcțiilor cât și prin gardul „transparent” din fier forjat, element neobișnuit în Cetate.

Sinagoga ortodoxă aflată pe fundul parcelei din str. Castelului 64, construită în 1915, are o frumoasă fațadă de influență Jugendstil, din cărămidă smălțuită, una din puținele fațade în

acest stil din Cetate; nu participă la formarea imaginii zonei, nefiind perceptibilă din stradă.

C. Clădirile de folosință publică

Cetatea se remarcă prin numărul mare al clădirilor de folosință publică păstrate încă și care reflectă bogăția și importanța orașului (Brașovul a ocupat întotdeauna, de-a lungul istoriei sale, unul din primele trei locuri ca populație și dezvoltare economică în Transilvania). Aceste clădiri aparțin, din punct de vedere al datării și din punct de vedere stilistic celor mai importante etape de dezvoltare constructivă (și economică) ale orașului. Numărul mare de clădiri de folosință publică sau cu destinație specială necesită, pentru sistematizare și sesizarea evoluției și a trăsăturilor caracteristice, împărțirea în categorii funcționale.

a. Clădiri ale administrației orașului

Clădirile pentru administrația orașului sunt reprezentate de Casa Sfatului-Primăria Veche (Piața Sfatului 30), Primăria nouă (strada Republicii 53), Biroul pentru Construcții (strada Mihail Sadoveanu 3) și Închisoarea (strada Castelului 2). În timp ce Casa Sfatului este așezată în mijlocul Pieței Sfatului (fosta Marktplatz), dominând prin silueta sa acest spațiu – punct de greutate al Cetății medievale, Primăria nouă și Biroul pentru Construcții se află la extremitatea estică a cartierului, pe spațiile eliberate în cadrul planului de desființare a laturii estice a fortificațiilor și de modernizare a orașului. Împreună cu alte clădiri, în special școli, așezate în aceeași zonă, aceste două clădiri formează un grup reprezentativ pentru arhitectura de folosință publică a orașului în ultimul sfert al sec. XIX. Închisoarea este așezată la limita sud-vestică a orașului, așezarea sa fiind caracteristică pentru construcțiile cu această funcțiune.

Casa Sfatului este una din clădirile cele mai vechi și mai importante pentru istoria Cetății și pentru arhitectura sa. Menționată documentar la 1420²⁶, apariția sa reprezintă momentul emancipării orașului de sub autoritatea comitelui secuilor²⁷. A fost amplificată la începutul sec. XVI și la mijlocul sec. XVII. A ars în incendiul din 1689 și a fost refăcută abia în 1774-1778, când a fost construită loggia de pe vest. Aspectul actual este datorat transformărilor din cel de-al doilea sfert al sec. XIX (clădire) și începutul sec. XX (turn). Păstrează la interior și exterior

²⁶ La acea dată, deasupra halelor breslei blănarilor a fost construită o încăpere pentru Sfatul Orașului.

²⁷ Eliberarea completă de sub autoritatea acestora s-a produs spre sfârșitul secolului.

părți ale tuturor etapelor de construcție mai importante. Evoluția cunoscută a clădirii se înscrie în dezvoltarea acestui tip de clădiri din Europa apuseană în Evul Mediu, unde primele clădiri de folosință publică apărute în orașele libere au fost Halele de mărfuri, așezate în Piață, și Casa Cetățenilor; adesea cele două spații au fost reunite într-o singură clădire care cuprindea la parter încăperi pentru comerț, iar la etaj sala Adunării Cetățenilor, folosită și în multe alte scopuri, ex. ca sală de festivități. Pe lângă funcția de administrație, Casa Sfatului era integrată în sistemul defensiv al orașului, turnul acesteia servind și ca punct de observație și semnalizare în timp de război²⁸. Straja, instalată în același turn ritma, prin sunete de trompetă, viața orașenilor. În 1876, o dată cu reorganizarea administrației orașului și construirea noii Primării, Casa Sfatului a căpătat alte destinații. În prezent clădirea adăpostește Muzeul Județean.

Primăria nouă, de pe str. Republicii 53, a fost construită la 1877-1878, de arhitectul orașului, Peter Bartsch, și a fost extinsă în 1892-1893. Stilul clasicist al clădirii este caracteristic atât pentru creația arhitectului Peter Bartsch cât și pentru marile clădiri de folosință publică ridicate în ultimul sfert al sec. XIX în Cetate. Fosta primărie domină, atât prin masivitate cât și prin stilul clasicist, extremitatea estică a străzii Republicii, în echilibru cu silueta și stilul clasicizant al fostei școli de meserii de vizavi (Politehnicii 1). În prezent clădirea fostei Primării este ocupată de birouri și spații comerciale.

Alături de Primărie, pe strada Mihail Sadoveanu 3, tot pe spațiul fostelor fortificații, a fost construit la 1910, Biroul pentru Construcții; volumul compact, masivitatea clădirii și decorația cu elemente Jugendstil completează silueta Primăriei. Clădirea fostului Birou pentru Construcții adăpostește în prezent birouri.

Închisoarea de pe strada Castelului 2 a fost construită în 1772. A fost extinsă și modernizată în 1885 și transformată în anii '50 ai sec. XX. Închisoarea avea un plan tipic pentru funcția sa: clădire cu patru aripi care închideau o curte rectangulară. Este de remarcat galeria spre curte, cu arcade în mâner de coș, pe stâlpi pătrați de cărămidă, parțial păstrată; forma arcașelor, tipică pentru epocă este întâlnită, de exemplu, și la corpul C al Liceului Honterus (contemporan închisorii). Chiar transformată, fosta închisoare

domină, prin masivitatea siluetei, extremitatea vestică a străzii Castelului. Clădirea adăpostește azi un Grup școlar de industrie ușoară.

b. Clădiri pentru educație

Școlile din Cetate, numeroase pentru dimensiunile cartierului, au fost, în majoritate, școli confesionale; un grup mic de școli, construite după 1875, au fost școli de stat, construirea acestora fiind favorizată de politica de maghiarizare a învățământului în timpul Imperiului Austro-Ungar.

Școlile confesionale evanghelice erau cele mai numeroase: școala confesională evanghelică pentru băieți, gimnaziul confesional evanghelic, școala de gimnastică și școala confesională evanghelică pentru fete. Ele erau grupate în jurul Bisericii Negre și la limita de vest a orașului, pe spațiile obținute prin demolarea acestei laturi a fortificației Cetății. Școlile confesionale evanghelice se încadrează, ca stil, în stilul epocilor în care au fost construite. Toate școlile menționate erau înzestrate cu locuințe pentru învățători.

Cele mai vechi școli confesionale evanghelice erau cele grupate pe latura de sud a Curții Bisericii (Curtea Honterus). Fostul Gimnaziu confesional evanghelic, din Curtea Honterus 3, azi Liceul Johannes Honterus, corp B, este amplasat pe locul gimnaziului înființat de Johannes Honterus în 1541. Nucleul clădirii datează din 1743-1746, la 1834 clădirea fiind supraetajată și modificată. Interiorul a fost remodelat între 1873-1874 în stil clasicizant (arhitect Peter Bartsch). Păstrează, ca anexă, locuința pentru profesori. Clădirea, reprezentativă pentru stilul clasicist folosit în localitate pe la mijlocul sec. XIX, domină, prin siluetă și sobrietatea fațadei, latura sudică a Curții Honterus. Fosta Școală confesională evanghelică pentru băieți din Curtea Honterus 1, azi Liceul Johannes Honterus, corp A, a fost construită în 1825, ca școală cu locuințe pentru învățători. Clădirea, considerată ca reprezentativă pentru stilul arcelor rotunde (Rundbogenstil), contribuie la formarea imaginii spațiului din jurul Bisericii Negre prin fațada ritmată de cornișele semicirculare ale ferestrelor. Locuințele pentru învățătorii școlilor evanghelice din Curtea Bisericii, azi Curtea Honterus, se aflau pe laturile de sud și vest ale Curții. Fosta locuință a profesorilor din Curtea Honterus 5, azi Liceul Johannes Honterus, corp

²⁸ În 1515 sunt atestate documentar lucrări de construcție/extindere la Turnul Casei Sfatului, concomitent cu lucrările de finalizare a incintei exterioare a fortificației.

C, a fost construită în 1793 (1787?), ca locuință pentru patru profesori și supraetajată între 1855–1856, căpătând aspectul actual. Clădirea, cu trei niveluri, constituie o contrapondere la masivitatea siluetei gimnaziului învecinat. Fațada la curte păstrează galeria cu arcade pe pile de zidărie, tipică pentru ultimul sfert al sec. XVIII. În pivniță se păstrează, în vestigii, capela fostei mănăstiri Sf. Ecaterina. Fosta locuință a rectorului Gimnaziului evanghelic, din Curtea Honterus 7 și 8, azi locuință, are în nucleu Biblioteca Gimnaziului evanghelic, construită în 1547 la îndemnul lui Johannes Honterus. Distrusă de incendiul din 1689, a fost refăcută în 1772, formând un front continuu – o unitate constructivă și de stil cu locuința pentru predicatori din Curtea Honterus 6, construită în aceeași perioadă. Fațadele, cu decorație tipică sfârșitul sec. XVIII, simplificată, nu se deosebesc decât prin dimensiuni de cele ale locuințelor contemporane din oraș. Școala de gimnastică și Școala confesională evanghelică pentru fete au fost construite pe spațiile obținute prin demolarea laturii vestice a fortificației. Fosta Școală de gimnastică, azi Liceul Sportiv, din str. Poarta Schei 39, a fost prima construcție ridicată pe o parte a fortificațiilor orașului. A fost construită, în nucleu, între 1851–1852, prin amenajarea terenului în fostele șanțuri ale orașului (planuri Ludwig van Huttern, inginer al orașului). În 1888 a fost supraetajată pentru amenajarea a două săli pentru desen (planuri J. Nekolny), la 1912 a fost extinsă și reamenajată ca Școală primară evanghelică. Fațada în stil clasicizant simplificat și volumul construcției se deosebesc de locuințele micii burghezii din vecinătate și contribuie, alături de Poarta Schei, la formarea imaginii străzii. Școala confesională evanghelică pentru fete, azi Facultatea de Silvicultură de pe Șirul Beethoven 1, a fost construită între 1874–1875 (arhitect Peter Bartsch) la limita de nord-vest a cartierului, în apropierea Porții Ecaterina. Deși supraetajată și extinsă în 1952, a rămas una din cele mai frumoase clădiri clasicizante din Cetate, receptarea sa fiind avantajată de parcul înconjurător, amenajat în 1879 și de fundalul constituit de curtea la Zwingerul Croitorilor. Locuința directorului școlii de fete, azi Laborator transporturi forestiere de pe Șirul Beethoven 1b, are în nucleu fosta moară de lângă Poarta Ecaterina (sec. XVI?) care a ars în

1759, a fost refăcută, modernizată în 2/4 s. 19, extinsă și modernizată în ¼ s. 20.

Liceul confesional catolic, azi liceul Aprily Lajos de pe strada Mureșenilor 25, a fost construit în 1900 (arhitect Alapar Ignacz) lângă biserica catolică și lângă fosta Școală confesională catolică. Clădirea masivă, în stil clasicizant simplificat, nu participă la formarea imaginii străzii, silueta sa nefiind perceptibilă decât de pe aleea de-a lungul canalului Graft. Locuința profesorilor, cu nucleu sec. XVIII și fațadă în stil clasicizant, așezată pe limita la stradă a acestei parcele ample, este similară clădirilor înconjurătoare; este așezată pe o parte a claustrului mănăstirii dominicane și a constituit, până la mijlocul sec. XIX, limita estică a străzii Mureșenilor.

Școlile publice au fost construite în deceniile 8 și 9 ale sec. XIX, ca urmare a politicii de maghiarizare a învățământului dusă de Imperiul austro-ungar în Transilvania. Ele sunt așezate pe latura estică a fortificațiilor, formând un adevărat ecran de clădiri masive, cu 2-3 niveluri, cu latura lungă spre Bulevardul Eroilor și cu fațade în stil clasicizant simplificat – stilul clădirilor oficiale ale sfârșitului de sec. XIX; sunt, și astăzi, primele clădiri pe care le percepe vizitatorul Cetății înainte de a intra pe străzile vechiului burg.

Fostele școli elementare de băieți și de fete, azi liceul „Unirea” de pe Bd. Eroilor 7, au fost construite în 1897–1898 pe o porțiune a Zwingerului Cizmarilor. Școala de băieți avea fațada spre strada Politehnicii, iar cea de fete spre Bulevardul Eroilor, cele două clădiri fiind unite prin corpul sălii de gimnastică. Corpul spre Bulevardul Eroilor a fost supraetajat în al doilea sfert al sec. XX, iar fațada simplificată. Fosta Academie Comercială Regală Maghiară, azi Universitatea Brașov, corp “N” din Bulevardul Eroilor 9, a fost construită în 1891–1892, pe o parte a fostului Zwinger al Cizmarilor. În 1950 clădirea a revenit Universității. Aripa sudică a fost construită în 1949, iar cea nordică în 1964.

Fosta Școală reală superioară de stat, apoi Liceul de băieți ”Dr. Ioan Meșotă”, azi Universitatea Brașov, corp “T” din Bulevardul Eroilor 25, a fost construită pe fostul Zwinger al Aurarilor. A fost inaugurată în 12 octombrie 1889. În 1919 a devenit Liceul de băieți ”Dr. Ioan Meșotă”, iar în 1950 a revenit Universității.

Școala de Stat pentru Meserii, apoi Direcția Regională C.F.R., din strada Politehnicii 1 a fost construită la 1897 pe Zwingerul Cizmarilor; în 1920 a căpătat destinația actuală, cu acest prilej

fiind, probabil, supraînălțată. Silueta și decorația fațadei constituie o contrapondere la cea a fostei primării, aflată la extremitatea străzii Republicii, cele două clădiri, alături de hotelul Krone din strada Republicii nr. 62 contribuind activ la formarea imaginii extremității estice a acestei străzi, axă principală a Cetății.

c. Clădiri pentru asistență socială

Cele două clădiri pentru asistență socială păstrate încă, fostul orfelinat evanghelic și fosta grădiniță confesională evanghelică, sunt așezate aleatoriu pe teritoriul Cetății. Fostul Orfelinat evanghelic din Poarta Schei 14, azi grădiniță, a fost construit în 1806 la comanda lui Petrus Tartler. Planul cu patru aripi în jurul unei curți interioare este întâlnit și la alte clădiri ample de la sfârșitul sec. XVIII, ex. închisoarea de pe strada Castelului 2, Cazarma Neagră de pe strada Nicolae Bălcescu 56. Remarcabilă este însă plastica bogată a fațadei, în care sunt armonizate motive decorative baroce și rococo, caracteristice pentru sfârșitul sec. XVIII cu elemente decorative clasiciste frecvente în prima treime a sec. XIX. Decorația fațadei și amploarea clădirii, în contrast cu cele ale locuințelor burgheze din jur, contribuie la formarea imaginii acestei străzi – axă a zonei sud-vestice a cartierului. Fosta grădiniță confesională evanghelică, azi Laborator al Institutului Silvic de pe Șirul Beethoven 1c, a fost construită în 1927 (arh. Albert Schuller), pe locul zidului exterior al ansamblului Porții Ecaterina, pentru copiii sași din Cetate și Obere Vorstadt. Lângă grădiniță se aflau clădirea administrației și locuința educatoarelor. Volumul clădirii și fațada nedecorată, contribuie, alături de Poarta Schei la formarea imaginii părții superioare a străzii. Fosta grădiniță evanghelică formează pe traseul laturii de vest a fortificației, împreună cu fosta școală de desen, Poarta Schei și fosta școală evanghelică pentru fete, un ecran de clădiri de folosință publică similar celor așezate pe latura de est a fortificației.

Alături de orfelinat și grădiniță merită menționat, la acest capitol, ansamblul Spitalului, care se afla la limita estică a cartierului, pe locul anexelor Hotelului Coroana de la nr. 61 din strada Postăvaru (Spitalsneugasse). Spitalul (de fapt un azil pentru bătrâne), format din clădirea azilului, clădirea administratorului și o capelă cu hramul Sf. Anton, data, în nucleu, din sec. XV și a fost demolat, în etape, la sfârșitul sec. XIX și în 1908.

d. Clădiri pentru comerț

Datorită caracteristicilor Cetății de oraș de

negustori și meșteșugari, spațiile comerciale, atât cele private cât și cele publice, au ocupat un loc important în arhitectura orașului. Primele spații comerciale, altele decât cele private, menționate documentar sunt Halele breslei blănarilor deasupra cărora a fost construită, în 1420, o încăpere pentru Casa Sfatului. Conform studiului lui Gustav Treiber, cuprins în monografia din 1928 a orașului, pivnița și spațiile comerciale aparținând breslei blănarilor au fost înglobate ulterior în clădirea Casei Sfatului. Este de presupus că au existat și alte spații similare aparținând altor bresle. Clădirea fostelor Hale ale orașului (Kaufhaus), azi spații comerciale și restaurantul „Cerbul Carpatin”, din Piața Sfatului este singura clădire comercială a comunității păstrată într-o formă apropiată de cea istorică fiind totodată și cea mai mare hală păstrată în orașele săsești din Transilvania. A fost construită în 1545, la comanda Apolloniei Hirscher, membră a uneia din cele mai importante familii de negustori a orașului. A ars la 1689 și a fost refăcută (și modificată) abia în 1749, noi modificări fiind înregistrate în 1850-1857. Construirea sa este semnificativă pentru istoria Cetății, acest tip de construcție de folosință publică fiind, așa cum am menționat mai sus, prezent în toate orașele medievale din spațiul Europei vestice și, cu deosebire, în spațiul german. În ciuda catastrofelor și modificărilor, păstrează multe elemente tipice pentru secolul XVI – ex. ancadramentul datat 1545 de la intrare, galeria pe stâlpi din piatră de pe latura sudică; în forma sa originală a fost, probabil, una din cele mai frumoase clădiri de Renaștere din Cetate. Halele sunt în prezent singura clădire comercială din oraș care mai păstrează galeria deschisă de la parter.

Deși nu se încadrează în tema anunțată în titlu – *clădiri de folosință publică* – trebuie să menționăm cel mai important spațiu comercial al Cetății și anume Piața. Piața a apărut de timpuriu în structura localității, fiind un punct de referință în evoluția acesteia. Încă de la început Piața a avut o funcție comercială; cele patru laturi ale sale au fost destinate unui anume fel de marfă, fapt atestat și de denumirea istorică a acestora; cele mai stabile au fost denumirile laturilor de nord și est – Șirul Inului (Leinzeile), respectiv Șirul Grâului (Kornzeile). Clădirile care mărgineau Piața aveau, la parter, galerii deschise (ex. Piața Sfatului nr. 14, 15, 16), exemplarul cel mai bine păstrat fiind galeria Halelor, menționată mai sus. Galeria erau destinate comerțului și aparțineau spațiului public al Pieței. Se poate presupune că galerii de acest tip se găseau la parterul

majorității clădirilor din Piață. Tot pentru comerț erau folosite străzile adiacente Pieței, acestea fiind, (ca și laturile Pieței), specializate pentru o anumită marfă – fapt atestat și de denumirea lor istorică. Așa cum am menționat deja, strada George Barițiu – Rossmarkt – care se deschide din colțul nord-vestic al Pieței, era Piața Cailor. Strada Apollonia Hirscher – Fischmarkt, care se deschide pe latura de sud a Pieței, era destinată Pieței de Pește, piațeta triunghiulară aflată la extremitatea sudică a acestei străzi fiind Piața pentru textile (Kotzenmarkt); de remarcat că străzile învecinate – Castelului și Cerbului – erau locuite preponderent de țesători. Strada Diaconu Coresi – Kuhmarkt – accesibilă prin colțul sud-estic al Pieței era, așa cum arată și denumirea, Piața pentru Vite, fiind așezată la extremitatea vestică a străzii Nicolae Bălcescu (Schwarzgasse), strada tăbăcarilor, și în imediata apropiere a străzii Johann Gött (Fleischergasse) unde se aflau scaunele măcelarilor. Tot în Piață erau păstrate etaloanele pentru unitățile de măsură. Desfășurarea comerțului în Piață și spațiile adiacente era strict reglementată de Statutele orașului, suprafața mare și specializarea părților componente ale Pieței documentând importanța comerțului pentru viața economică a orașului. Pe lângă funcția comercială, Piața avea un loc important în viața politică și socială a Cetății. Ca ilustrare a funcției politice, în piață se afla, de exemplu, Stâlpul Rușinii. Două fântâni din piatră se aflau pe laturile de sud și nord ale Pieței, suprafața acesteia fiind străbătută de canale cu poduri²⁹. Promenada cartierului a fost, până spre mijlocul s. 20, de-a lungul Kornzeile.

e. Clădiri pentru armată

„Cazarma Neagră”, azi Corpul K al Universității Brașov, din strada Nicolae Bălcescu 56, este o construcție începută în 1782 (3 aripi), extinsă (spre est?) în 1792-1800. Demolată parțial în 1870, a fost reconstruită între 1871–1874 (aripa dreaptă, la fosta Kaserngässchen și aripa la strada Nicolae Bălcescu), arhitect fiind Peter Bartesch. Construirea sa este în legătură cu obligativitatea orașenilor de a găzdui și întreține trupele imperiale în propriile locuințe. Pentru a scăpa de această obligație, imediat ce orașul a reușit să aibă suficientă putere economică, a fost construită această cazarmă cu plan tipic și pentru alte clădiri publice de mari dimensiuni din oraș – clădire organizată în jurul unei curți interioare, cu galerie spre curtea interioară. Fațada spre strada Nicolae Bălcescu se diferențiază de clădirile mici din jur atât prin dimensiuni cât și

²⁹ Un „pod al minciunilor” era menționat în Piață în sec. XVI.

prin cromatică și stil – elemente clasicizante și istoriciste (neoromanic) – fiind una din puținele clădiri din oraș care folosește acest tip de elemente decorative.

D. Arhitectura locuințelor

Spre deosebire de arhitectura de cult și de clădirile de folosință publică, pentru care există fie studii fie suficiente surse scrise credibile, arhitectura locuințelor din Cetate a fost mai puțin studiată.

Monografia din 1928 a orașului schițează evoluția locuinței din Cetate din sec. XIII până în sec. XVIII și prezintă câteva locuințe databile sau dateate în a doua jumătate a sec. XVI, în sec. XVII și sec. XVIII.³⁰

În studiul intitulat „Dezvoltarea urbanistică și arhitectonică a unor orașe transilvănene din secolul al XII-lea până în secolul al XVI-lea”³¹ și anume în subcapitolul „Evoluția construcțiilor”, Paul Niedermaier a elaborat cea mai completă „evoluție pe bază documentară” a casei orașenești din Brașov. Confirmând o parte a ipotezelor emise în monografia citată mai sus, autorul a ajuns la concluzia că, în primele secole ale existenței Coronei, casele coloniștilor erau din lemn, mono sau bicelulare, cu acoperiș înalt, din paie. Până pe la sfârșitul sec. XV, datorită eforturilor depuse de comunitate pentru ridicarea fortificației din zid și datorită priorităților în aprovizionarea cu materiale de construcție pentru aceasta, locuințele din Cetate au fost construite aproape exclusiv din lemn, casele de zid devenind mai numeroase abia după perioada menționată. La 1450 în centrul istoric și suburbii erau cca. 20 case de zid, la 1500 cca. 50, pentru ca la 1550 numărul acestora să crească la cca. 270. După prelucrarea informațiilor oferite de evaluarea, în 1541, a unei părți a locuințelor din Cetate, autorul a ajuns la concluzia că la acea dată 62% din casele din Cetate erau de lemn și 38% din zid. Locuințele cu două niveluri și cele cu plan în L, care ocupau toată latura la stradă a parcelei, au apărut în prima jumătate a sec. XVI. Acoperișul din șită a constituit vreme îndelungată regula, chiar pentru casele din zid (cea ce explică generalizarea incendiului din 1689).

Foarte utile pentru analiza locuințelor din

³⁰ *Das Burzenland, Dritter Band, Kronstadt*, I. Teil., Verlag Burzenländer Sächs. Museum, Kronstadt, 1928, p. 183-211 (Das Bürgerhaus).

³¹ În volumul *Studii de istorie a naționalităților conlocuitoare din România și a înfrățirii lor cu națiunea română. Naționalitatea germană*, Ed. Politică, București, 1976, p. 160-202.

a doua jumătate a sec. XVIII – începutul sec. XX a fost studiul „Vom Barock zum Jugendstil” al Majei Philippi³², ca și articolele, foarte documentate, ale lui Gernot Nussbächer.

Un ajutor de neprețuit pentru datarea unor construcții sau modificări de construcții din perioada 1880-1900 au fost „Rapoartele despre starea sănătății orașului” ale dr. Eduard Gusbeth³³.

Timpul scurt avut la îndemână nu a permis cercetarea aprofundată a arhivelor, cu excepția colecțiilor de fotografii vechi, cu ajutorul cărora am putut identifica, uneori, nucleeele istorice ale unor construcții, între timp modificate. Dosarele de reparații ale clădirilor, efectuate în a doua jumătate a sec. XX, care au putut fi găsite în arhiva Primăriei nu conțin fotografii sau informații despre structura construcțiilor, materiale refolosite, ex. fragmente de ancadrame, pietrărie, etc., identificate în timpul lucrărilor. Nici chiar lucrările de amploare, de ex. reamenajarea Pieței Sfatului din anii '80 ai sec. XX, nu conțin documentație foto și de specialitate anterioară sau posterioară lucrărilor.

Astfel, pentru stabilirea vechimii construcțiilor și a evoluției acestora a fost necesară alcătuirea, prin studiu și comparație cu construcțiile sau părțile de construcții precis date, a unui repertoriu al elementelor arhitecturale folosite în diferite epoci (de la materiale și tehnici de construcție la motive decorative).

Alcătuirea acestui repertoriu a avut un grad de dificultate (și aproximare) sporit deoarece substanța istorică a construcțiilor din Cetate a fost afectată de un eveniment de referință pentru istoria orașului și anume incendiul generalizat din 1689, menționat mai sus. Distrugerile au fost atât de mari, încât, chiar luând în considerație cu prudență relatările contemporanilor privitoare la imaginea orașului după catastrofă, pierderile suferite au fost impresionante: au rămas intacte structura stradală și parcelarul, clădirile din piatră și cărămidă au pierdut părțile din lemn și o parte a zidurilor. Pentru completarea imaginii trebuie luată în considerație existența, menționată și de bibliografie, a clădirilor (locuințe sau anexe) din lemn – blockbau sau fachwerk cu diferite umpluturi – pradă sigură și pentru un incendiu de proporții mai reduse. Sărăcirea populației și urgența reconstrucției au determinat refolosirea,

în diverse proporții, a resturilor construcțiilor existente (același procedeu a fost folosit și în cazul refacerilor ulterioare, lucru observat în cazul unor restaurări de amploare, ex. clădirea din Piața Sfatului 15). De asemenea, exemplele de construcții cu datare cunoscută și numai una sau două etape de construcție bine definite sunt foarte rare în Cetate, fiind întotdeauna vorba de clădiri de la sfârșitul sec. XIX - începutul sec. XX.

Stadiul actual al cercetărilor nu permite decât în mică măsură reconstituirea imaginii orașului anterioară anului 1689, informațiile bibliografice fiind completate de puține părți și fragmente de construcții date, anterioare acestui an fatidic, găsite în teren.

Cele mai vechi exemplare de locuințe sau părți de locuințe identificate în cursul inventarierii datează din secolul XVI. Este vorba de două locuințe păstrate în bună stare de conservare și de părți de construcții, din piatră, aparținând aceleiași perioade.

Cele două locuințe – una datată 1571, aflată în str. Poarta Schei 35 și cealaltă databilă sec. XVI, aflată în Piața Enescu nr. 11B – ne ajută să reconstituim imaginea locuințelor aparținând păturilor mijlocii ale cartierului. De asemenea, prin așezarea la limita vestică a străzii Poarta Schei, respectiv pe fundul parcelei din strada Republicii 15, aceste locuințe documentează atât întinderea orașului la sfârșitul sec. XVI, cât și lipsa spațiului construibil și una modalitățile de rezolvare a acestei probleme.

Ambele locuințe au plan dreptunghiular cu latura îngustă la stradă și sunt compuse din două încăperi: camera de locuit, foarte amplă și bucătăria; locuința din strada Poarta Schei 35 are, de asemenea, pivniță. Așa cum poate fi observat în cazul locuinței din Piața Enescu 11B (și a altor părți de locuințe databile sec. XVI, ex. Piața Sfatului 15 și 16), pereții locuințelor din această perioadă sunt din piatră de râu și de carieră, legată cu mortar. Locuința din str. Poarta Schei 35, documentează și alte caracteristici ale locuințelor din perioada menționată: înălțimea redusă a încăperilor, plafoanele de grinzi aparente, de stejar, cu muchiile rotunjite subliniate de caneluri, sprijinite pe grinzi longitudinale încastrate în pereții spre curte și spre clădirea învecinată. Grinda datată „1571” și decorată cu ornamente vegetale incizate, se află în încăperea de locuit³⁴.

³² În volumul *Kronstadt*, 1996, Kriterion Verlag Bukarest, p. 203-237.

³³ Gusbeth, E., *Zur Geschichte der Sanitätsverhältnisse in Kronstadt. Das Gesundheitswesen in Kronstadt. Bericht 1-13*, Kronstadt, 1884-1900.

³⁴ Același sistem de sprijinire a grinzilor plafonului pe grinzi longitudinale (și console) încastrate în pereți se regăsește în încăperea scundă, la stradă, a casei alăturate (Poarta Schei 37).

Locuința din str. Poarta Schei 35, înglobată într-o construcție extinsă în sec. XVII și XVIII, este cea mai bine conservată. Locuința din Piața Enescu 11B, încorporată într-o casă de la începutul sec. XVIII, păstrează încă o fereastră mică, în arc frânt³⁵.

O grindă de stejar, cu datarea incizată „1581” se află în casa de pe strada Castelului 42. Deoarece nu a fost supraetajată, această locuință păstrează, de asemenea, silueta originală, cu acoperișul înalt, cu pinion decorat cu friză de arcaturi asemănătoare celor ale barbacanei de la Prejmer și ale Bastionului Țesătorilor, care datează tot din sec. XVI.

Piese de piatră păstrate, în special ancadrame sau fragmente de ancadrame de uși și ferestre, sunt înglobate în construcții situate în Piață sau pe străzile adiacente, „mai nobile”, ale cartierului și pot sugera aspectul locuințelor elitelor economice și sociale ale Cetății. Majoritatea acestor ancadrame au elemente decorative renaștiste: profile-baghete cu capetele întoarse, cornișe profilate subliniate de denticuli și cu motive heraldice, vegetale sau animaliere la cheie: ex. ancadramentul datat „1550” al casei din strada Mureșenilor 9 (și ancadramele de ferestre de la aceeași adresă), cel datat 1587 din Piața Sfatului³⁶, sau ancadramele de ferestre, tripartite, și cu cornișă cu denticuli, datate 1583, ale clădirii din strada Republicii 2, ancadramentul datat 1566 din pivnița casei din Piața Sfatului 16, fragmentul de ancadrament datat 1574 din pivnița casei din strada Republicii 6; un exemplar singular este ancadramentul cu bosaje, datat 1545, al fostei hale de mărfuri din Piața Sfatului. Formele renaștiste coexistă cu forme ale goticului târziu ex. ancadramele triflate sau în arc frânt de la primul nivel 1 al casei parohiale evanghelice (Curtea Honterus 2), ancadramentul în arc frânt din clădirea din strada Republicii 2 sau cel menționat de bibliografie ca aparținând casei din Piața Sfatului 29³⁷. O parte de construcție tipică acestei perioade, identificată în clădiri din Piață și zonele adiacente, este galeria pe pile din piatră, similară celei a fostelor hale. Pile din piatră, care documentează existența acestor galerii, sunt încastrate în zidurile caselor din

³⁵ O locuință similară, semnalată de literatura de specialitate (*Kronstadt* 1928, p. 198) pe str. Poarta Schei, a fost demolată la înc. s. 20.

³⁶ Un ancadrament contemporan, cu motivul pelicanului, care se găsea la aceeași adresă, se află în prezent în corpul B al liceului Honterus.

³⁷ *Kronstadt*, 1928, il. 213.

Piața Sfatului, la nr. 14, 15 și 16, un fragment de galerie putând fi văzut în casa parohială evanghelică; aceeași clădire păstrează o parte a dotărilor de sec. XVI – un cămin și o amplă vatră liberă cu colțul liber sprijinit pe o pilă de piatră. Pentru a completa aspectul arhitecturii de sec. XVI din zona centrală a orașului, trebuie să amintim bowindowul de colț existent la construcția de pe locul actualei case din strada George Barițiu 1, menționat atât documentar cât și într-un desen de la sfârșitul sec. XVIII, ca și colțurile din piatră fățuită ale clădirilor, care pot fi observate încă în Piață și zonele adiacente.

Clădirea din Piața Sfatului 25, care păstrează la parter un ancadrament dreptunghiular, din piatră, decorat cu baghete cu capetele întoarse și o încăpere cu bolți pe nervuri din cărămidă, are, spre stradă, o pivniță cu două compartimente, cu pereții și bolțile semicilindrice, din piatră de carieră legată cu mortar, între cele două compartimente aflându-se un ancadrament cu deschidere în arc frânt, cu traseu imprecis. Părți de pereți din piatră de carieră sau de râu au fost identificate la pivnițele sau pereții unor locuințe din zona menționată.

Aceste elemente arhitecturale permit să schițăm, pentru zona centrală a Cetății, imaginea unei arhitecturi de calitate comparabilă cu cea a clădirilor patriciatului, păstrate încă în centrele istorice ale Sibiului, Mediașului, Bistriței și, de asemenea, să ne imaginăm dezvoltarea constructivă a orașului în acea epocă de prosperitate a Brașovului.

Comparativ cu sec. XVI, puține componente arhitecturale date din perioada 1600-1689 sunt încă păstrate, fie in situ, fie refolosite în construcții mai noi. Cele mai timpurii elemente date aparținând perioadei menționate sunt cele două ancadramele (reamplasate) de la nivelul doi al casei din strada Johann Gött 3. Sunt ancadrame dintr-o piatră fină, albă, tripartite, cu baghete și cornișă cu denticuli și scut cu monogram; unul dintre ancadrame este datat „1654”. Ancadrame similare (de asemenea refolosite), cu scut cu același monogram se află la nivelul doi al clădirii din strada Poarta Schei 21. Bibliografia a semnalat și un alt tip de ancadrame databile sec. XVII: ancadrame trifore, datate 1657 în casa din Piața Sfatului 29³⁸ și ancadrame bifore, cu deschiderile semicirculare la partea superioară, cu baghete și cornișe cu denticuli și frunze de acant stilizate în

³⁸ *Idem*, p. 188.

Piața Sfatului 2³⁹; ancadramele similare, trifore, mult simplificate au fost scoase de sub tencuială recent, la nivelul superior al casei parohiale evanghelice din Curtea Honterus 2. De remarcat că ancadramele menționate se găsesc, sau se găseau, în Piață și zonele adiacente, locuite de cetățenii bogați ai cartierului. Cu toate acestea, singurele cu o execuție mai îngrijită sunt cele din str. Johann Gött 3 amintindu-ne, și prin aceasta, starea de sărăcire a orașului în sec. XVII.

În ceea ce privește locuințele cetățenilor „de mijloc” și ale păturilor mai modeste ale cartierului, exemplarele identificate, mai bine păstrate decât în cazul locuințelor patriciatului, sunt locuințe și locuințe cu spații comerciale sau artizanale. Ele sunt situate în străzile Nicolae Bălcescu nr. 4 (1673) și nr. 16 (1689), Cerbului 24 (167...), Postăvarului 7 (sec. XVII, refăcută în 1689) și 10 (168...refăcută în 1694), date prin inscripție incizată în grinzile din stejar, groase (cca. 30 x 40 cm), canelate; reamintim că strada Nicolae Bălcescu era strada tăbăcarilor, care aparțineau, în general, păturilor de mijloc, iar străzile Cerbului și Postăvarului erau locuite de mici meseriași.

Locuințele de pe strada Nicolae Bălcescu sunt tipice pentru locuințele cu 2 niveluri databile în această perioadă: au plan în L, pivniță, parter și etaj scund; accesul în parcelă se face printr-un pasaj acoperit, cu boltă semicilindrică. În latura la stradă a clădirii, la parter se află, de regulă, spațiul comercial/artizanal, iar la etaj locuința cu plan compactat. Accesul la etaj se face prin scară interioară situată în latura la curte a locuinței; tot în casa scării se găsește gârliciul spre pivnița cu boltă semicilindrică sau plafon de grinzi aparente. În cazurile menționate mai sus, grinzile date păstrează amplasamentul original, aflându-se la nivelul 2, în încăperea cea mai mare a locuinței.

Locuința din strada Cerbului 24 păstrează forma originală a scării deschise, cu arcade – o formă de acces la etaj anterioară, probabil, scărilor interioare.

În aceeași perioadă în zonele rezidențiale mai sărace, ex. strada Postăvarului, la nr. 7 și 10, era folosit în continuare planul dreptunghiular, cu latura îngustă la stradă și 2 încăperi în filă (încăperea de locuit și bucătărie).

Dacă pentru sec. XVI - începutul sec. XVII existența locuințelor cu două niveluri și pasaj acoperit este menționată de bibliografie pentru zona Pieței, locuințele sus-pomenite sunt dovada folosirii, în a doua jumătate a sec. XVII, și în

alte zone ale cartierului a tipului de locuință cu două niveluri, precum și a modului de extindere a spațiului locuit prin apariția pasajului acoperit și supraetajat, care modifica modul de ocupare a parcelei, latura la stradă a acesteia fiind ocupată în întregime.

După incendiul din 1689 urgența reconstrucției și sărăcia generalizată, menționate deja, au făcut să primeze funcția utilitară a locuințelor, elementele arhitecturale date din această perioadă neavând decorații sau finisaje speciale. Din perioada imediat următoare anului 1689 au fost identificate puține cazuri date de reparații ale locuințelor, ex. consolidarea, datată „1694/ Die 13 No/II” a casei din strada Postăvarului 10 și extinderi ale unor clădiri existente, ex. Poarta Schei 17 (1694 și monogram S.M.F.H) și 35 (1693), George Barițiu 26 (16...), Nicolae Bălcescu 51 – 1698.

Exemplară pentru această perioadă este extinderea, datată 1693, a clădirii datată 1571, din strada Poarta Schei 35: fosta bucătărie a clădirii de sec. XVI a devenit casă a scării, în filă cu aceasta fiind adăugate o pivniță semiîngropată, supraînălțată de încăperi. Pivnița, cu bolți semicilindrice din cărămidă, are acces din casa scării și din curte. Acest mod de extindere a spațiului locuibil se întâlnește până spre mijlocul sec. XVIII, ex. locuințele din străzile Postăvarului 10, Nicolae Bălcescu 16, Piața Enescu 11B (extinsă, în etape, în 1714 și 1737), George Barițiu 26, Piața Sfatului nr. 5, 11, 13, 16, 24, 25; în unele cazuri, ex. Postăvarului 7 acest mod de extindere este întâlnit chiar până la începutul sec. XIX⁴⁰.

La începutul sec. XVIII a fost generalizată extinderea locuințelor prin supraînălțare și ocuparea laturii la stradă a parcelei prin apariția pasajului acoperit. De exemplu clădirea din Poarta Schei 35, menționată mai sus, a primit încă un nivel, iar pasajul a fost supraetajat, aceeași evoluție fiind înregistrată și la clădirile din Poarta Schei 17 și George Barițiu 26.

Tipul de locuință caracteristic pentru Cetatea Brașovului a fost definitivat în a doua jumătate a secolului XVIII și a fost folosit până în epoca modernă, doar cu modificări de detaliu⁴¹,

⁴⁰ Este de semnalat că locuințe având ca tip de plan una (două) încăperi la nivelul solului și pivniță semiîngropată supraînălțată de încăperi de locuit sunt frecvente în satele dezvoltate din Țara Bârsei, ex. Prejmer, Hărman, Sânpetru, care au preluat acest tip de locuință din mediul urban. Cele mai bine păstrate exemplare din Brașov, care ilustrează această înrudire, se află în Piața Enescu 11B și Valentin Wagner 1 (1/2 s. 18).

⁴¹ Au fost înregistrate modificări ale materialelor de construcție, ale decorației fațadelor (inclusiv ale soclurilor) și ale ferestrelor

³⁹ *Idem*, il. 238.

modificările constituindu-se în elemente de datare. Cristalizarea acestui tip de plan a fost determinată de necesitatea de folosire eficientă a spațiului și de adaptare la constrângerile parcelelor lungi și înguste, într-un oraș a cărui extindere a fost limitată de condițiile naturale și de fortificații până spre sfârșitul sec. XIX.

Locuința tipică pentru Cetate are, deci, plan în L sau U (în funcție de lățimea parcelei), pivniță parțială, două, mai rar trei niveluri și acces în parcelă prin pasaj acoperit. Latura la stradă a clădirii are încăperile dispuse după un plan compactat, cu acces comandat (la etaj de pe o galerie deschisă, spre curte). Încăperile din latura la curte sunt dispuse în filă și au acces comandat din curte (parter) sau de pe palier/galerie deschisă, spre curte (etaj). Accesul între niveluri se face, de obicei, prin scări interioare. Acoperișul laturii la stradă, în două ape sau mansardat, are picurătoarea la stradă, acoperișul laturii la curte fiind, de regulă, un acoperiș în pupitru, întrerupt de pinioane de foc. În filă cu locuința și, adesea, și pe fundul parcelei, se aflau anexele și spațiile pentru activități artisanale (ex. George Barițiu 26).

Enumerăm, mai jos, principalele elemente arhitecturale care constituie, așa cum am menționat, elemente de datare a clădirilor.

De exemplu, în ceea ce privește decorația exterioară a clădirilor, pentru primul sfert al sec. XVIII sunt caracteristice ancadramele din piatră (o gresie moale), cu cornișe cu frunze de acant, medalion cu datare sau monogram la cheie și subliniate de denticuli, ex. strada Poarta Schei 37 (172...), 35 (1711?), 17, strada Nicolae Bălcescu 14 și 16, Piața Sfatului 11, 13 și 16, Republicii 6, George Barițiu 3), iar pentru al doilea sfert al sec. XVIII forme mai puțin pretențioase și anume ancadramele din gresie nedecorate, cu muchiiile teșite (ex. Piața Enescu 11B, George Barițiu 7, Piața Enescu 12 și 16). Pe la mijlocul sec. XVIII, o dată cu remodelarea și unificarea a două clădiri din Piața Sfatului (azi nr. 27) de către un meșter vienez, decorația barocă târzie, cu influențe rococo și-a făcut apariția în oraș. Datorită acestei influențe pot fi întâlnite, în a doua jumătate a sec. XVIII, cornișele în acoladă, cu multiple profilaturi, decorațiile cu împletituri de panglici, fațadele ritmate de pilaștri cu capitelluri cu volute

(formă, subîmpărțire, mod de montare), modificări ale siluetei acoperișurilor și ale lucarnelor acestora. Au fost modificate de asemenea, în timp, deschiderile, înălțimea, modul de acoperire al pasajelor. La interiorul clădirilor s-au produs modificări în modul de acoperire al pivnițelor, în înălțimea și modul de acoperire al încăperilor, în forma scârilor și a galeriilor.

proeminente (ex. casa parohială evanghelică din Curtea Honterus 2). Aceste ornamente în forme complexe sunt mai rar întâlnite, fiind mai frecvente, pentru perioada citată, ancadramele cu urechi, din benzi aplatizate, rețelele, uneori și motivele vegetale simplificate (ex. Poarta Schei 11, Republicii 31, Castelului 6). În forme mai simple aceste decorații au supraviețuit până la începutul sec. XIX.

Acoperișurile tipice pentru această perioadă sunt foarte înalte, în două ape și cu frângere de pantă, cu pinioane triunghiulare (ex. Piața Enescu 12, Valentin Wagner 1) și lucarne de acoperiș dreptunghi lat sau cvadrilobate. Sunt întâlnite, însă, și pinioane turtite și lucarne de acoperiș pavilionare cu deschidere semicirculară la partea superioară (ex. Piața Enescu 7, Piața Sfatului 15).

În a doua jumătate a sec. XVIII, pasajele, până atunci de lățimea curții și cu deschidere semicirculară, au devenit mai înguste, cu deschidere în arc aplatizat, iar bolțile semicilindrice au fost înlocuite cu bolți cu penetrații, cu atât mai aplatizate cu cât înaintăm în timp. Același tip de bolți, adesea cu decorație în stucatură, au fost folosite pentru încăperi situate la parterul clădirilor (ex. George Barițiu 4 și 13, Nicolae Bălcescu 19) și, mai rar, la etaj (Poarta Schei 9, 11, 21).

Vetre libere, folosite pentru gătit, au fost identificate și în clădiri datând din această perioadă, acestea fiind amplasate în încăperi, (ex. Curtea Honterus 6, Piața Sfatului 15), sau în casa scării (ex. George Barițiu 24, Apollonia Hirscher 6). Pentru încălzirea încăperilor erau folosite căminele (ex. Apollonia Hirscher 6). Ușile erau decorate cu panouri stelate.

Scările interioare înguste, abrupte, spiralate, sunt acoperite cu bolți cu penetrații, muchiiile și cheia bolților având deseori decorații în stucatură. Încăperile de la etajul laturii la stradă al clădirii au acces de pe o galerie deschisă, cu arcade aplatizate, pe stâlpi de zidărie, iar cele din latura la curte de pe palierul scării interioare (ex. Mureșenilor 9).

Bolțile semicilindrice ale pivnițelor se aplatizează, de asemenea, pe măsura înaintării spre sfârșitul secolului, iar gârliciul spre acestea se deplasează din casa scării, la exterior. La sfârșitul sec. XVIII, în cazul pivnițelor mai mari, pătrate, a fost folosit sistemul de acoperire cu bolți semicilindrice și arce dublouri pe pilă centrală (ex. Johann Gött 3 și 5, Poarta Schei 14, Curtea Honterus 1, Republicii 35, Diaconu Coresi 6).

Fațada fostului orfelinat evanghelic din strada Poarta Schei 14, construit în 1806, are aproape rolul unui glosar de termeni pentru decorația fațadelor din primul sfert al sec. XIX: deși reia elemente de multă vreme ieșite din uz, ex. ancadramentele din gresie, dominante sunt elemente decorative noi – ghirlande vegetale deasupra cornișelor bogat profilate, draperii stilizate și baluștri cu motivul solzului de pește pe parapete.

Spre 1820 ghirlandele, draperiile, baluștrii cu motivul solzului de pește au devenit din ce în ce mai frecvente (ex. Republicii 35, 43). Ferestrele aveau fie canaturi fixe, cu încrucișarea sprosurilor marcată de un cub, fie canaturi mobile, cu carouri și tâmplăria aplicată, fără ramă. Pe la 1830 au apărut la fațade soclurile din plăci de gresie, care se vor menține până spre 1870 (ex. Castelului 46 – 1871). Acoperișul mansardat, cu ferestre de mansardă cu pinioane triunghiulare constituie o caracteristică a clădirilor construite/remodelate în prima treime a sec. XIX.

La începutul secolului XIX, în locul bolților cu penetrații folosite pentru acoperirea pasajelor, au început să fie folosite plafoane tencuite, pe arcade, exemplarul cel mai timpuriu identificat datând din 1813 (strada Castelului 53). Spre mijlocul secolului au apărut, la pasaje și pivnițe și uneori la ateliere sau spații de depozitare, bolțile a vela, pe arce dublou, care s-au menținut, cel puțin în cazul pivnițelor, până spre sfârșitul sec. XIX.

La mijlocul sec. XIX, au apărut scările elicoidale ample, casa scării având în pereți nișe concave (ex. George Barițiu 32, Poarta Schei 23), iar galeriile cu arcade din zidărie, incluse în planul clădirilor, au fost înlocuite prin galerii pe console și cu parapet din fontă (ex. Nicolae Bălcescu 12) apariția acestora fiind favorizată de dezvoltarea industriei siderurgice.

Apariția și răspândirea elementelor decorative clasiciste a fost stimulată de construirea, în 1825, respectiv 1835, a unor importante clădiri publice: școala respectiv gimnaziul evanghelic. Dintre acestea cea mai mare răspândire a avut decorația arhitecturală a școlii de băieți, realizată în „stilul arcelor rotunde” (Rundbogenstil). Între primele clădiri de locuit cu acest tip de decorație se numără imobilul de raport din str. Poarta Schei 26, construit în 1827 de meșterul Dieners (constructorul gimnaziului evanghelic) pentru Samuel Abraham și cel din Piața Sfatului 4. Decorația cu cornișe semicirculare, cu câmp nedecorat sau decorat cu scoici stilizate (ex.

Piața Sfatului 17 și 28, Poarta Schei 19, Nicolae Bălcescu 12 și 15, Alecu Russo 6) și pilaștrii ale căror capiteli se prelungesc pe profilatura cornișei acoperișului au fost folosite până spre 1840. Pasajele caracteristice pentru această perioadă au deschideri în arc mâner de coș sau aplatizat, dar apar și deschideri în segment de cerc sau cu lintouri pe console; deschiderile pasajelor au, frecvent, ambrazuri exterioare sau ancadramente rectangulare. Este, de asemenea, din ce în ce mai frecventă formula de extindere a spațiului locuibil prin nivel de mansardă, acoperișul mansardat având pantele din ce în ce mai acuzate cu cât înaintăm spre mijlocul sec. XIX. Ferestrele de mansardă au, până spre 1835-1840, canaturi cu carouri și pinioane triunghiulare (ex. Piața Sfatului 16) pentru ca, spre mijlocul secolului, să predomine ferestrele de lucarnă cu acoperiș detașat (ex. Poarta Schei 19).

La sfârșitul anilor '40 ai sec. XIX au apărut noi modificări ale decorației fațadelor – decorația aplatizată, geometrică, este dispusă în special pe lintouri și pe parapetele ferestrelor (ex. Apollonia Hirscher 14 și 16, Castelului 43). Concomitent a fost modificată silueta construcțiilor – nivelurile au devenit mai înalte, iar acoperișurile mai plate, cornișele acestora fiind subliniate de o bandă delimitată de profile și decorată cu medalioane sau răsufători traforate ale podurilor. Spre 1850 decorației menționate au fost adăugate cornișele de ferestre cu profil simplu și acrotere și friza de arcaturi oarbe sub cornișă; au devenit frecvente ferestrele cu partea superioară în segment de cerc (ex. Poarta Schei 16).

Limita folosirii elementelor decorative menționate se întinde până spre sfârșitul anilor '60 ai sec. XIX, concomitent cu apariția stilului clasicizant promovat de un arhitect profesionist – Peter Bartsch – cu studii în Austria și Germania. Peter Bartsch a construit atât clădiri de folosință publică (școala evanghelică de fete, azi facultatea de silvicultură, Cazarma Neagră, azi universitate), hoteluri (fostul Pensionsanstalt din Bulevardul Eroilor 29 și fostul hotel Continental din strada Castelului 50) cât și locuințe, toate în stil clasicizant. El a contribuit la extinderea acestui stil nu numai ca arhitect, ci și ca inginer al orașului și profesor la școala de meserii. Prima clădire de locuit construită, între 1863-1864, de Peter Bartsch a fost locuința cu spațiu comercial la parter a cofetarului Montaldo (strada Republicii 14), considerată reprezentativă pentru creația sa. Fațada are decorație clasicizantă tipică: pilaștri

inelați, ancadramente profilate, cu cornișe cu gisanți, pe parapete panouri cu baluștri. Tratarea îngrijită a pasajului – cu bolți a vela pe arce dublou și pilaștri, ca și scara mediană, elegantă, elicoidală, în casă a scării decroșată și cu nișe în pereți fac ca această clădire să fi fost considerată una din clădirile remarcabile ale orașului. Ceea ce constituie marca acestui arhitect sunt figurile drapate à l'antique, fie incizate în panouri între ferestrele ultimului nivel, fie în ronde-bosse, pe atic sau cornișa acoperișului. Ferestrele mari, semicirculare la partea superioară și cu oberlicht sunt, de asemenea, caracteristice pentru arhitectura clasicizantă promovată de Peter Bartsch. Spre sfârșitul activității sale în Brașov, exteriorul clădirilor construite/modernizate de Peter Bartsch a devenit din ce în ce mai simplu, iar interioarele mai monumentale (de remarcat scările, cu întoarcere în unghi drept în jurul unui nucleu cu coloane), iar pasajele, cu bolți în segment de cerc sau plafoane, sunt deseori pictate (ex. Piața Sfatului 24 – Palatul Safrano, Nicolae Bălcescu 25).

Unul din subordonații lui Peter Bartsch, inginerul Nekolny, a construit în stil clasicizant, mult simplificat, clădiri publice și private, ex. casa din strada Republicii 6, a cărei decorație, care folosește în exces formele semicirculare, este caracteristică acestuia.

Stilul eclectic a fost promovat în oraș tot prin activitatea unui arhitect profesionist – Christian Kertsch. Primă operă din Brașov a acestui arhitect a fost remodelarea, în 1886, a casei Werzar (strada Mureșenilor 10) primită cu rezerve de „gura târgului”. Clădirea considerată punct culminant al dezvoltării eclectismului în Brașov, atribuită tot lui Christian Kertsch, este locuința cu spațiu comercial la parter, construită la 1898 pentru Nicolae Garoiu (strada Mureșenilor 17). Influența lui Christian Kertsch, mult mai restrânsă decât a lui Peter Bartsch, este explicabilă atât prin gustul pentru sobrietate și spiritul practic și econom al elitei locale, cât și prin faptul că acest arhitect a lucrat puțin timp în Brașov.

În aceeași perioadă (ultima treime a sec. XIX) au apărut în Brașov, la extremitatea estică a străzii Republicii (nr. 55, 57, 59) primele imobile de raport tipice – masive, cu plan dreptunghiular cu latura lungă la stradă, cu decorație simplificată, diferite, prin volumetrie, decorație și mod de ocupare al parcelei, de arhitectura caracteristică a cartierului.

Evoluția industriei siderurgice a permis ca, în ultimii ani ai sec. XIX (1897?), să înceapă

să fie folosite, atât la pasaje, cât și la pivnițe și spații artisanale, bolțișoarele pe grinzi metalice. În aceeași perioadă au început să fie folosite în mod frecvent la fațade soclurile din asize de piatră fasonată.

Imaginea orașului schițată mai sus punctează doar acele elemente care constituie o evoluție. Situația fondului construit la sfârșitul secolului XIX nu era însă așa de înfloritoare. Dintr-o situație întocmită de dr. Eduard Gusbeth în 1897-1898 aflăm că, dintr-un total de 648 de locuințe, Cetatea mai păstra 58 de case acoperite cu șindrilă și 137 de case parter.

La începutul sec. XX în Cetate s-a construit puțin – în general, clădiri de mari dimensiuni – bănci, hoteluri, palate, ex. palatele Czell din Piața Sfatului 26 (1904) sau Mureșenilor 28 (1901) ale căror deschideri în arc aplatizat, rezalături, bowindowuri, decorații florale anunță deja Jugendstilul. Chiar și în cazul acestor locuințe ale elitei economice a orașului, deși exterioarele sunt bogat decorate, interioarele rămân sobre, cu excepția câtorva încăperi cu plafoane Jugendstil, uși cu furnir de nuc și vitralii de la Palatul Czell (azi BNR) din Piața Sfatului 26.

Aproximativ în aceeași perioadă au fost construite în Cetate și câteva clădiri a căror decorație aparține integral Jugendstilului – o bancă (fosta Banca Națională Săsească strada Michael Weiss 22) și un hotel (hotelul Krone – Coroana strada Republicii 62) opere ale arhitectului Albert Schuller, fosta bancă maghiară strada Mureșenilor 5. Fațadele tipice pentru acest stil aparțin însă unor clădiri de locuit: casa Friedrich Bahmüller din Republicii 16 și clădirea din Republicii 10.

La începutul perioadei interbelice au apărut în oraș, în puținele locuri libere situate spre extremități, (ex. strada Castelului 148), câteva locuințe tip vilă. Spre sfârșitul aceleiași perioade au fost identificate transformări în stil modernist ale unor interioare⁴², iar limita estică a Cartierului a fost completată cu hotelul ARO, operă a cunoscutului arhitect modernist Horia Creangă.

În perioada interbelică industrializarea accelerată a determinat o nevoie crescândă de locuințe. Extinderea spațiului locuibil a fost făcută prin adaptarea fostelor ateliere și anexe,

⁴² Ex. casa din Poarta Schei 25. Aceasta păstrează pasajul cu bolți cu muchii intrând și ușa stelată de la sf. s. 18, dar la interior arhitectul Albert Schuller a amenajat un hol pe două niveluri, cu cămin și uși vitrate, ca și o oranjerie; încăperile au primit parchet din esențe prețioase și păstrează o parte a mobilierului dedicat.

ieșite din uz datorită aceleiași industrializări, care a condus la prăbușirea activității artisanale; procesul de adaptare pentru locuire a spațiilor artisanale și a anexelor s-a accelerat după 1950.

În concluzie, fondul construit din centrul istoric al Brașovului – Cetatea păstrează în nucleu starea din epoca medievală târzie, înglobând și resturi ale orașului anterioare incendiului din 1689. Transformări s-au înregistrat mai ales în a doua jumătate a sec. XIX și au vizat în special fațadele sau laturile la stradă ale locuințelor, nucleul medieval fiind păstrat, de regulă, în latura la curte a clădirii (ex. Piața Sfatului 29).

IV. CONCLUZII

Cetatea Brașovului este importantă pentru istoria zonei și a țării, datorită vechimii cât și datorită faptului că este una din puținele așezări urbane din Transilvania cu dată de fondare certă. Așezarea localității în teritoriu, subordonarea acesteia față de concepția de ansamblu a apărării hotarelor provinciei, integrarea sistemului de fortificare a localității în sistemul de apărare a zonei și a Transilvaniei medievale este semnificativă pentru istoria politică a regiunii.

Cetatea înglobează, de asemenea, valori de istoria urbanismului și istoria arhitecturii (inclusiv a arhitecturii militare), deoarece:

- Păstrează până în prezent, nealterată, structura urbanistică medievală. Punctul de greutate al Cetății este Piața trapezoidală, așezată excentric în structura localității. Rețeaua stradală este formată din străzi longitudinale, care urmează direcția văii și străzi transversale, care urmează liniile de nivel ale acesteia. Această rețea prezintă trei zone cu structuri urbanistice diferite: la sud și est de Biserica Neagră un plan „cu meridiane”, tipic pentru orașele germane din a doua jumătate a sec. XII, la est de precedentul, un plan „cu străzi paralele”, caracteristic pentru sec. XIII, partea nord-estică a Cetății având un plan „gotic”, cu străzi cu traseu ușor oblic, ce au drept cap de perspectivă fațada nordică a Bisericii Negre. Forma și dimensiunile parcelelor datează, în mare de la sfârșitul sec. XV: parcelele cele mai vechi, anterioare sec. XV, cu dimensiuni de 11-15 m x 50/60 m, se află în Piață și pe străzile principale, iar parcelele tipice pentru îndesirile practicate în sec. XV, cu dimensiuni de 11-15 m x 10 m, pe străzile ocupate odinioară în special de mici meseriași: ex. Cerbului, Postăvarului

- Modul de grupare a clădirilor de

folosință comună în cadrul așezării este tipic pentru organizarea comunitară în localitățile de colonizare săsească din Transilvania, fiind semnificativ și pentru istoria socială a acestei zone.

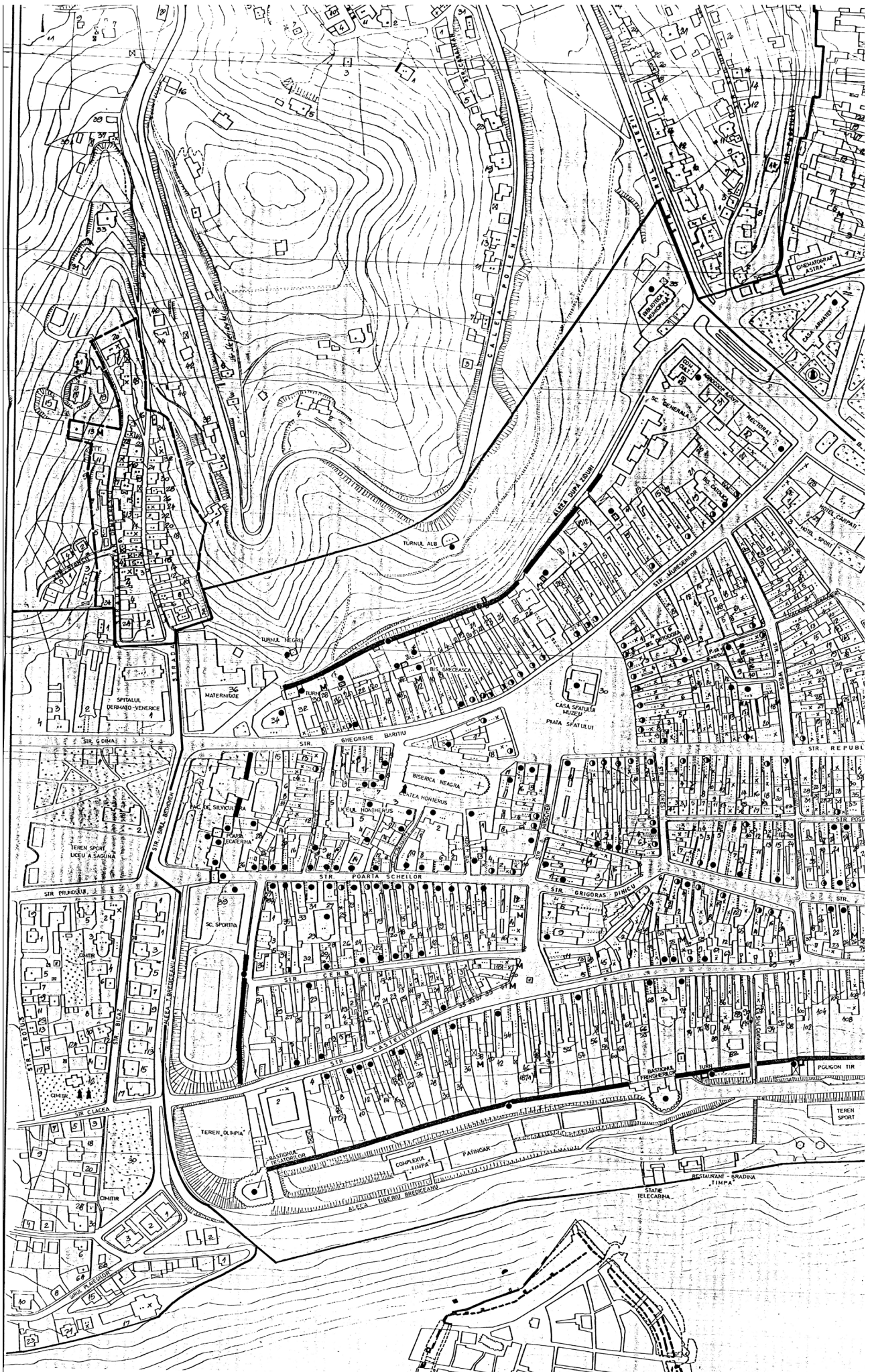
- Fronturile compacte de locuințe cu două niveluri, acoperiș cu doua ape cu picurătoarea la stradă și acces în parcelă prin pasaje acoperite, tipice pentru oraș, sunt caracteristice pentru aspectul arhitectural general al nucleelor orașelor medievale din Europa Centrală.

- Valoarea arhitecturală deosebită a Cetății Brașovului se datorează unor realizări de excepție ex. Biserica Neagră, Casa Sfatului, Halele cât și gradului de autenticitate al arhitecturii vernaculare – a substanței istorice (materiale și procedee de construcție), a planurilor, a formelor de construcție și de decorare a fațadelor, ca și densității clădirilor cu valoare arhitectonică, demonstrată de cele cca. 200 monumente și ansambluri de arhitectură (din cca. 650 construcții) concentrate în această parte a Brașovului.

- Părțile de fortificație încă păstrate: latura sudică și latura nordică, precum și fragmente din laturile de vest și de est, ocupă un loc special în istoria arhitecturii militare din România, atât datorită ponderii părților păstrate dintr-una din cele mai puternice fortificații orașenești din țară, cât și datorită faptului că acestea reprezintă moduri tipice de fortificare folosite între sfârșitul sec. XIV - sec. XVI. Poarta Ecaterina este, pe lângă cele expuse mai sus, unul din cele mai frumoase exemplare de arhitectură de Renaștere din Transilvania.

Nu putem uita valoarea memorial-simbolică a Cetății – loc unde, cu ajutorul lui Honterus și al urmașilor săi, Diaconul Coresi a tipărit primele cărți în limba română.

Cetatea are, de asemenea, o importanță deosebită pentru istoria sașilor transilvăneni și, cu deosebire pentru istoria religioasă a acestora. În 1542 în Biserica parohială a Cetății (mai târziu Biserica Neagră) a fost ținută prima liturghie în limba germană, în 1544 fiind adoptată Reforma, care până la sfârșitul secolului XVI fost adoptată de toți sașii din Transilvania. Reforma (adoptarea religiei evanghelice de confesiune augustană) a contribuit în mod decisiv la evoluția ulterioară a istoriei sașilor și la formarea civilizației acestora.





Planul Braşovului. Cetate

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

Bergleiter, J., *Noul plan și călăuza orașului Brașov*, Ed. M. Bergleiter, Brașov, 1934.

Brașov 1900, Ed. Schei, Brașov, 1996.

Filtsch, Joseph W., *Die Stadt Kronstadt und deren Umgebung. Ein Führer für Eiheimische und Fremde*, Verlag von Carl Graeser, Wien, 1886.

Gusbeth, E., *Zur Geschichte der Sanitätsverhältnisse in Kronstadt. Das Gesundheitswesen in Kronstadt*. Bericht 1-13, Kronstadt, 1884-1900.

Jekelius, Erich (hrsg.), *Das Burzenland. Dritter Band. Kronstadt, I. Teil*, Verlag Burzenländer Sächs. Museum, Buchdruckerei Johann Gött's Sohn, Kronstadt, 1928.

Niedermaier, Paul, *Dezvoltarea urbanistică și arhitectonică a unor orașe transilvănene din secolul al XII-lea până în secolul al XVI-lea*, în *Studii de istorie a naționalităților conlocuitoare din România și a înfrățirii lor cu națiunea română. Naționalitatea germană*, Ed. Politică, București, 1976.

Nistor, Minerva, *Hanurile*, în *Țara Bârsei*, vol. II, Ed. Academiei, București, 1974, p. 141-150.

Nussbächer, Gernot, *Caietele Corona. Contribuții la istoria Brașovului*, Caietul 5, Editura Aldus, Brașov, 2006.

Nussbächer, Gernot, *Steinerner Türstock entdeckt*, în "Karpaterndschau" 31/1. August 1986.

Petit, Alexandru, *Călăuza Brașovului și împrejurimilor; însoțită de planul orașului și harta județului Brașov cu drumurile, căile ferate, și cu numeroase vederi în text*, Ed. Inst. Cartografic "Unirea", Brașov, 1922.

Petit, Alexandru, *Monografia Județului și orașului Brașov*, Ed. Inst. Cartografic "Unirea", Brașov, 1922.

Philippi, Friedrich, *Aus Kronstadt's Vergangenheit und Gegenwart, Begleitwort zum*

Plan von Kronstadt. Festgabe der Stadt Kronstadt für die in den Tagen vom 15. Bis 24. August 1874, in Kronstadt tagenden siebenbürgisch – sächsischen Wandervereine: Verein für siebenb. Landeskunde, evangelischer Gustav – Adolf Verein, Landwirtschafts – Verein, Lehrertag, Schützenverein, Feuerwehr Vereine, Kronstadt, 1874.

Philippi, Maja, *Kronstadt. Historische Betrachtungen über eine Stadt in Siebenbürgen. Aufsätze und Vorträge*, Kriterion Verlag, Bukarest, 1996.

Podea, Ion, *Monografia Județului Brașov*, vol. I, Ed. Institutului de Arte Grafice Astra, Brașov, 1938.

Postăvaru, Iozefina, *Casele din Brașov ale familiei Scherg* (lucrare în manuscris).

Roth, Harald (sub îngrijirea), *Kronstadt. Eine siebenbürgische Stadtgeschichte*, Ed. Universitas, München, 1999.

Schuller, Günther [Hg], *Kronstadt. Kaleidoscop einer Stadt im Sudosten 1211-1988*, Transilvania Stiftung, 1998.

Schuller, Josef, *Kronstadt. Neuer illustrierter Führer durch die Stadt und deren Umgebung. Mit einem Stadtplane*, Ver. von Heinrich Zeidner, Kronstadt, 1898.

Städtischen Fremdensverkehrscomite Kronstadt (Hrsg.), *Fremdeführer durch Kronstadt und deren Umgebung*, Buchdruckerei Alexi, Kronstadt, 1891.

Treiber, Gustav, *Der Stadtplan als Urkunde*, în "Mitteilungen des Burzenlander Museums", 1944, nr. 1-4, p. 24-25.

Wachner, Heinrich, *Kronstädter Heimat- und Wanderbuch*, Aldus Verlag, Kronstadt, 1994.

Wegweiser für Kronstadt und seine Umgebung, Zeitungsbüro Elekes, Brașov – Kronstadt, 1938.